

artil·letres

Núm. 27 - Castellar del Vallès - Setembre 1998

T D I. Injecció d'adrenalina

Atrevegi's a provar el nou Volkswagen Sharan TDI 110 CV. Com si d'una injecció d'adrenalina es tractés, sentirà, en cada recta, en cada avançament i en cada revolt, tot el nervi del seu exclusiu motor TDI 110 CV. I a mesura que avanci en el trajecte, apreciarà més i més el perfecte equilibri entre la seva economia i la seva potència. Nou Volkswagen Sharan TDI 110 CV. L'únic TDI amb injecció d'adrenalina.

**Volkswagen
Sharan**

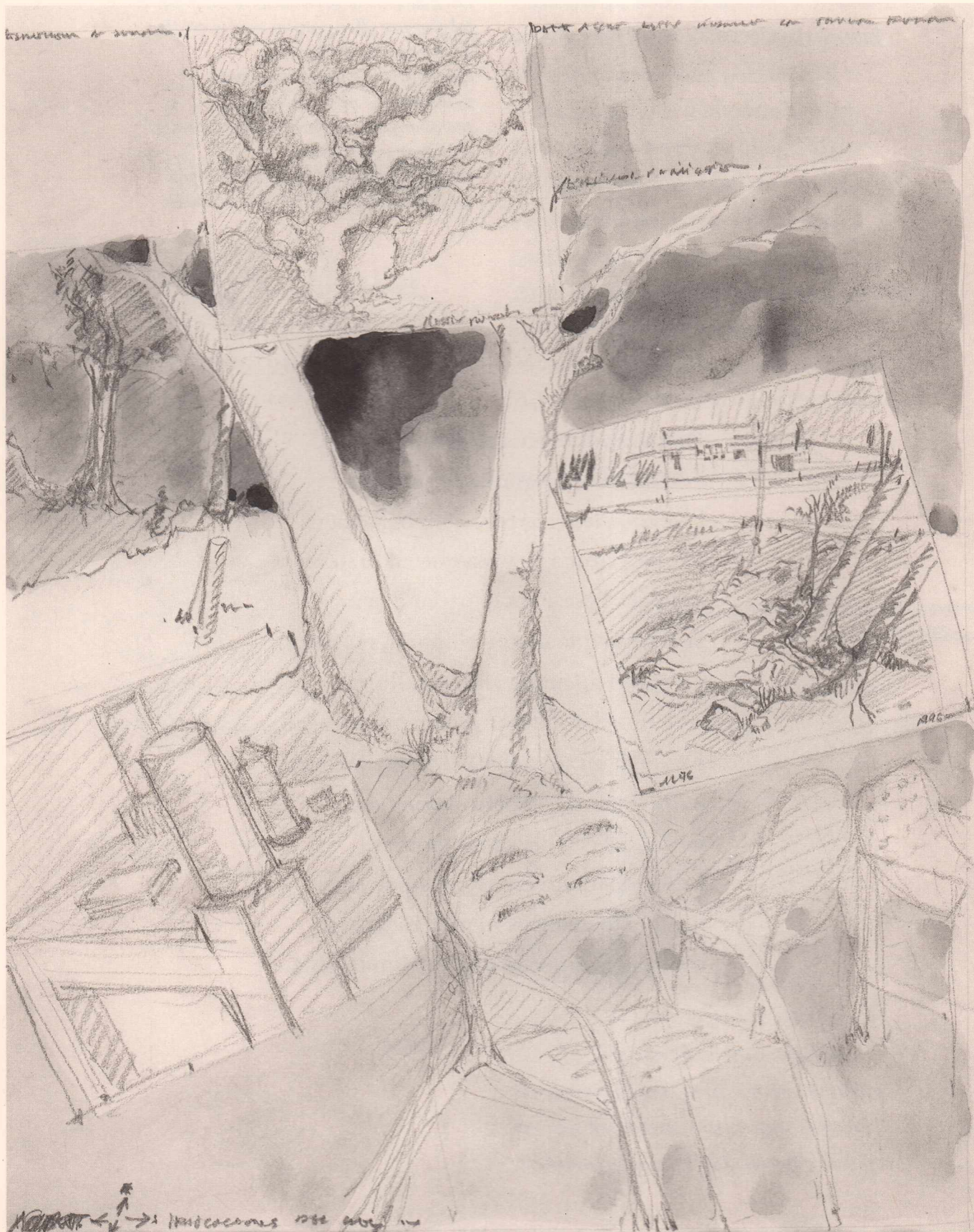
Sarsa Vallès, S. A.

Avda. Santa Eulàlia, 53 - Pol. Ind. Segle XX - Tel 93 731 88 28 - 08223 Terrassa
Ctra. de Sabadell a Castellar, km 6,4 - Tel. 93 714 44 40 - 08211 Castellar del Vallès

Miquel DescLOT

Comunicants

Dibuixos: *Invitació a Dant*, de Josep Ricart i Rial

PEDRA DANT

*Talment en els meus versos vull ser aspre
com en els fets aquesta pedra bella,
que sempre s'encastella
amb més duresa i més natura crua,
i es guarneix la persona amb un diaspre
tal que per ell, o perquè es retreu ella,
del buirac no es dardella
sageta que la pugui sobtar nua;
i ella fereix, i no hi val girar cua
per allunyar-se dels seus cops mortals,
que, com ocells fatals,
tot home atenyen i desfan tota arma:
tal que d'ella no sé com defensar-me.*

***

Dante Alighieri
(versió de M.D.)

Pedrapicant el teu aspríssim marbre,
l'escoda se m'esquitlla de les mans
i esclaten les espurnes com bells mons
per fer claror a la mina que en tu m'obro.
Talment l'escarpra fa parlar a la roca
la llengua que només comprèn el llamp
i n'encén les arrels amb una llum
com no saber fermar greument em reca.
Em puja un tremolor pel tronc del braç
empès pel batre atlètic del teu cor,
hostal del crit i la cançó de bres.
I una esperança em té, no sigui vana,
que pel teu marbre el meu es faci car
com ganga que embolqués secreta vena.

23 I 96

SALOMÈ

Vestits de ceba, de Toni Vidal

S'aixeca de la falda de la terra
amb els braços encara bruts de sorra
i els cabells enredats amb els de l'ombra,
just desperta del somni de la sembra.
Quan el sol en tempteja la nuesa
i el mar de lluny la palpa amb mà de brisa,
el seu cos, tremolós, lleument es tensa
fins a descabdellar-se en vent de dansa.
A cada giravolt, mig es despulla
de la pell esblaimada de donzella
per revelar-se, en fulgurants periples,
nuditat i vestit indestriables.
Vel a vel, el seu cor es desencrosta
fins a l'últim, la testa del Baptista.

13 XI 95

EN LA MORT D'ÀNGEL CRESPO

A FRANCESCO PETRARCA

*Si te presté mi voz sin desviarme
y sin ahorrar mi lima, no es engaño
pensar que tras sufrir mi postrer daño
tú salgas a mi encuentro a saludarme.*

*Una veste, tal vez, vengas a darme
de otro color y de distinto paño
que la que visto ahora; y será extraño
que otra canción no quieras enseñarme.*

*Presumo que las rimas que tú hacías
y que los versos con que voy vistiendo
tus ideas, las de otros y las mías*

*sean allá silencio, si no ruido,
y que al canto que ya estoy presintiendo
me inicies tú, que ya los has aprendido.*

Àngel Crespo

Si ara encrespo la veu, entretallada,
que tenso amb tant d'esforç, no et faci estrany
que esperi, al punt de l'hora inconeguda,
que tu surtis a rebre'm des de lluny.
Potser m'oferiràs un nou robatge
de mena diferent del que ara duc;
potser, llavors, si et sé seguir la petja,
m'ensenyaràs un cant d'arreu i enlloc.
Endevino que els versos que escrivies,
que els mots que s'arregleren en tropell
en aquest meu seguit de ratlles nues,
seran silenci, allà, si no soroll.
Ensenya'm la cançó, que no sé entendre,
tu que tot just l'has acabat d'aprendre.

13 XII 95

SI FÓSSIM

A la Teia

*S'io fosse quelli che d'amor fu degno,
del qual non trovo sol che rimembranza...*

Guido Cavalcanti

Si fos encara aquella nit primera,
tremolosa de cel i d'unes mans,
que ens poava del fons de la cinglera
únics silencis d'aigües estagnants;
si ens hi menés encara una dreuera
amb les aromes i els fresseigs d'abans,
a la sola claror de la teiera
que il·luminà aquells enardits amants;
¿Ens reconeixeríem en els ulls
que estritllaven el cel de la tenebra?
¿En la joia dels somnis sense esculls?
¿En els calfreds salvatges de la febre?
A la llum inclement de la mudança,
¿ens veuríem immòbils en la dansa?

XII 84

SENSE RETOP

A Pepa Llopis i Joan Brossa

SONET SENSE RETOC

A Pepa

*No van vestits de seda tots els arbres
ni en sap tothom de treballar la terra.
A la ciutat no planten gaires arbres
i si t'enfiles gaire caus a terra.*

*Han empedrat la Ment sota alguns arbres
i cau la neu sobre el planeta Terra.
El món és un boscatge de pocs arbres
i no han fet cap pacte mar i terra.*

*Cada cosa refà ben poca feina;
em sento naufrag entremig de festes
i la paraula em dona molta feina.*

*Sé les voltes que fan feines i festes.
Aixeco la bandera de la feina
i no penso parar fins passat festes.*

Joan Brossa

També sóc naufrag entremig de festes
i la paraula em dona tanta feina
que ja no reconec dies de festes
quan la ment els vol tots per a la feina.
Als sacerdots del ritu no els faig festes
per no impedir-los la sagrada feina,
i no m'aturaré ni passat festes
a deixar-los tastar fruita de feina.
No escolto res sinó el parlar dels arbres
i, com ells, clavo arrels sobre la terra
o, com ells, enraono amb altres arbres
que barregen les sabes sota terra.
Els ocells més s'estimen obres d'arbres
que no fastos de festes ran de terra.

1 II 97

LA FRONDA I LA DRECERA

Tres bronzes de Josep Ricart

I

A speck, a mist, a shape, I wist!
Samuel T. Coleridge

A la fondària del congost revolt,
la llum d'abril s'afanya, branca a branca,
a assolir el virginal indret que tanca
la brolla de bardissa amb nus resolt;
on una aigua nascuda en vell bressol
potser flueix, incògnita ombra blanca,
somialt des d'antic la poalanca
en la sola presència del cargol.
Enlloc no esclata l'esvalot del gaig,
l'espígol no fremeix a la claper,
i el sol mateix ha empedreït el raig.
De cop i volta, pel sender alterós
que vinça el rocallís de la cinglera,
un home baixa, i al darrere un gos.

II

*The Human Dress is forged Iron
The Human Form a fiery Forge...*
William Blake

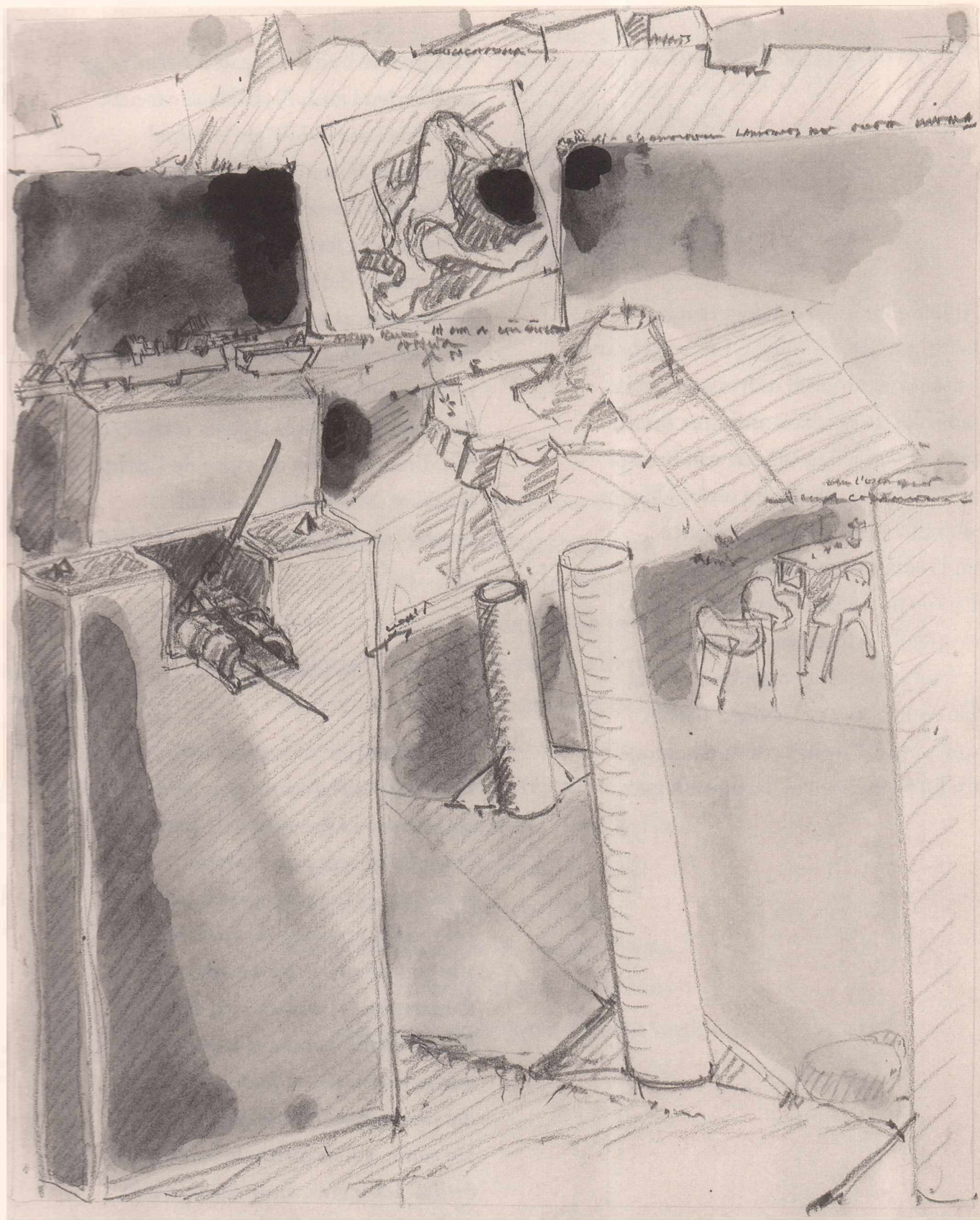
Ciments de boira empasten l'ermitatge
amb la deu i amb l'estrella al carenal,
i el silenci ascendeix pel caminal
d'antigues lloses d'abolida imatge.
La ceguesa s'acreix, sense guiatge,
a l'espai fora temps del mut rodal,
i els camins del terror i de l'ideal
conflueixen al ventre del paratge.
Amb els signes de sempre i les paraules
revénen pel voluble torrentol
les velles faules dels vetusts retauls.
Tot d'una, al bleix de vidre de l'airina,
en galop de centaure i cabirol,
un gos i un home esquincen la boirina.

III

Ses ailes de géant l'empêchent de marcher
Charles Baudelaire

Els empedrats retrunyen dels motors
i els cloquers hi esterregen les campanes;
els balcons es despullen de baranes
i hi caliuen recances i terrors.
A les places borbollen els humors
i el toro hi posseeix les vilatanes;
a la penombra de les persianes
flamaregen els dubtes i els errors.
El vell Dèdal és pres al laberint
que construí per al poder tirànic
del déu meravellós del seu instint.
De sobte, a l'aireprim de les negrors,
de dalt les torres, amb vigor titànic,
un home aixeca el vol, seguit d'un gos.

IV 83

Josep Maria de Sagarra en tres temps i una coda

Antoni Carbonell

I. Primavera

[...]

L'Hereu Riera davant veu com passa
la fadrinalla rient i cantant:
està quiet assegut a la plaça;
les criatures li tenen espant.

Però, si els fa una rialla i els crida,
ja se li acosten els grans i els petits;
a Sant Benet a la falda els convida
i a la butxaca li troben confits.

Com és el qui més hisenda governa,
tothom voldria rondar al seu costat
i beure amb ell si acàs va a la taverna
i menjar amb ell si a l'hostal ha parat.

I ningú sap el que pensa i medita,
que ell no diu res del que té dintre seu:
parla amb els vells de la bona collita
i de les bèsties i el gruix de la neu.

Però, si torna a la casa deserta
quan les olives ens porten el fred,
i veu sa vida madura i complerta,
ai, com el cor se li torna d'estret!

I dalt la cambra que el vent estavella,
barra la porta i el gran finestral,
i s'agenolla davant la capella
perquè el patró l'alliberi del mal.

I, mentre encara la roba es despulla,
diu: —Pare nostre que estau en el cel,
jo us encomano ma vida, que esbulla
ja de molt temps garbinada cruel.

Jo us encomano la boca gelada
que la besada mai més no ha sentit,
i aquest braç meu que no sap l'abraçada
i aquest cos meu que tot sol ha dormit.

I aquell amor que a una dona portava
i fa tants anys que està ben estroncat;
aquell amor que a una dona donava
i es va morir i a ningú l'he donat. —

I el camp quiet és tot blanc de la gebra
i el bon hereu s'ha colgat dins el llit,
i es va adormint, tot voltat de tenebra,
les dues mans apretades al pit.

Gener, 1914

Coberta de 'Primer llibre de poemes',
primera obra publicada
de Josep M. de Sagarra

Quan Josep Maria de Sagarra encarrega a Francesc d'A. Galí la il·lustració que ha d'encapçalar el seu *Primer llibre de poemes* (1914) és molt conscient del que vol: "Una coberta on es recollís l'afectació d'un marc de retaule, la ponderada ondulació d'un aplevat muntanyenc i una figura humana dalt de cavall, que proclamés la directa gallardia de la tonada popular" (*Memòries*). Galí pren com a referència la figura de l'Hereu Riera —el protagonista que perd la seva estimada en una bella i trista cançó tradicional catalana—, la interpreta al seu gust i dibuixa aquest personatge ben plantat que munta un cavall imponent. Les flors que porta a la mà i els ocells que l'envolten ens transmeten un aire primaveral. Les columnes berninianes emmarquen l'escena i donen aquella pinzellada barroca que agrada als artistes catalans del Noucentisme.

Es tracta d'una imatge feliç que va deixar molt satisfet Josep M. de Sagarra i que sembla que va contribuir a la consideració del primer llibre del poeta com a bel·lesa tipogràfica: un element més que afavoria la bona acollida d'uns versos que presenten un escriptor brillant a la societat literària catalana. I, sens dubte, un dels moments més aconseguits d'aquesta primera obra es troba en la tercera part del poema "L'Hereu Riera", que segueix la cançó popular i en dona una aplicada reconstrucció que apropa i humanitza extraordinàriament el personatge. Hi ha una elaboració formal, perquè els decasíl·labs han agafat fluència sintàctica i les rimes consonants accentuen una musicalitat mesurada. Són ja aquests versos tan propis de Sagarra, que conviden a la lectura en veu alta per retrobar el gust d'uns mots ajustats, sovint sensuals i acolorits, plens de sonoritats familiars. Llegir Sagarra esdevé, gairebé sempre, el plaer i l'orgull de recuperar una llengua catalana que és un tresor que ni hem de malbaratar ni permetre que es perdi.

Sovint, aquesta constatació lingüística i literària va més enllà de les històries que el poeta ens explica. No és el cas de "L'Hereu Riera" i del seu final inoblidable. Aquest home que ha perdut l'estimada s'acaba convertint en un personatge tràgic. Externament impressiona i les criatures se n'espanten. Però la seva voluntat és la de viure una pena callada i oferir la cordialitat d'aquell que no rebutja la companyia dels que l'envolten. El contrapunt de l'actitud sociable rau en l'acceptació de la solitud amorosa, amb un dolor contingut, lluny del crit i del plor. El suggeriment d'una intensa vida interior és molt més eficaç i emocionant que qualsevol desmesura sentimental. N'hi ha prou amb la imatge final de l'hereu, en el seu llit: "i es va adormint, tot voltat de tenebra, / les dues mans apretades al pit".

L'escriptor que hi ha darrere d'aquesta obra estranyament madura té vint anys quan publica el *Primer llibre de poemes*. Però al llarg de la infantesa i de l'adolescència ha tingut al seu abast un "petit món, vegetal,

animal i humà" en les estades estiuenques a Santa Coloma de Gramenet —ben diferent de la que ara coneixem. També ha rebut la passió per la història que li ha transmès el seu pare i la devoció materna per l'estudi de la vida dels ocells —que reflectirà en un bell llibre anomenat *Els ocells amics* (1922). Comptat i debatut, un cabal de paraules i de realitats que enriqueixen la seva visió poètica. Ben aviat, quan té escassament disset anys, participa activament de la vida literària del país. Amb els poetes Josep Carner i Jaume Bofill i Maties com a mentors i companys, guanya premis als Jocs Florals; s'enfronta amb els sectors més reticents a la normativització lingüística i manifesta una gran admiració per Joan Maragall i Joan Alcover.

Tanmateix, en el Josep M. de Sagarra d'aquesta primavera de la seva activitat literària hi ha dues notes característiques que sorprenen. D'una banda, la capacitat d'absorció de tot allò que li ofereix el seu entorn. És el que ell anomena "golafreria d'humanitat i porositat admirativa", sense tenir temps de "criar ni una gota de fel que entelés les ulleres del meu observatori". D'altra banda, la necessitat d'esdevenir un poeta destinat a arribar a tots els públics. Sagarra ho explica així: "En el meu sistema, el poeta no feia res per dur el lector —o qui havia d'escollir-lo— al seu terreny. No violentava ningú ni exigia cap exercici mental perquè se'l seguís. Feia tot el contrari: era ell qui anava al camp del lector, i no del lector erudit o savi, sinó de l'home del carrer o de la dona de sa casa; i cercava, dient les coses en la forma més directa i amb el procediment més expeditiu, que el xoc de l'emoció i la comprensió íntegra es produïssin ràpidament" (*Memòries*). Heus aquí el poeta Sagarra que a vint anys ja ha marcat el seu terreny d'actuació. És un camí propi, personal, que s'allunya d'escoles i grups. De fet, és l'inici de la seva gran popularitat i de la incomoditat que davant d'ell experimentaran els "professionals de la poesia" i els "acadèmics de la literatura".

II. E s t i u

Fa mil, dos mil, fa deu mil anys
que un home i una dona,
com ara som tu i jo,
varen creure de debò
aquests lligams estranys,
aquesta rodona rígida
dels braços abraçats.
Com tu i com jo van viure embriagats
de la verda i tèbia beguda.
Com tu i com jo, amb la boca muda
anaven pels camins meravellats
de sentir-se tots dos tan acostats,
de descobrir els camins ingenus,
policromats i esbarzerats,
de Venus.

I ara mateix, a tot arreu del món,
es multiplica aquest record pregon
de les venes imperatives.
En les palmeres velades de sal,
en els pous de petroli
i en l'èxtasi tropical,
on fins sembla que fa mal
l'ala de l'ocell que vol;
a tot arreu on el sol
va fabricant la forma i la pintura,
entre les flautes de mel i de dol,
la rosa rosa de l'amor supura.

I creiem que som únics tu i jo
davant les innúmeres parelles;
creiem que cap vermell pot tenir el to
de les teves genives vermelles!
I creiem que realment
l'amor d'ahir i d'abans d'ahir
és superat pel nostre amor present.

Creiem en el do diví
de produir a cada besada
una alosa flexible, esbojarrada,
que aviadet ha de morir
perquè una altra reprengui la volada,
amb un cantar més fi,
més ple del vidre líquid de l'albada.

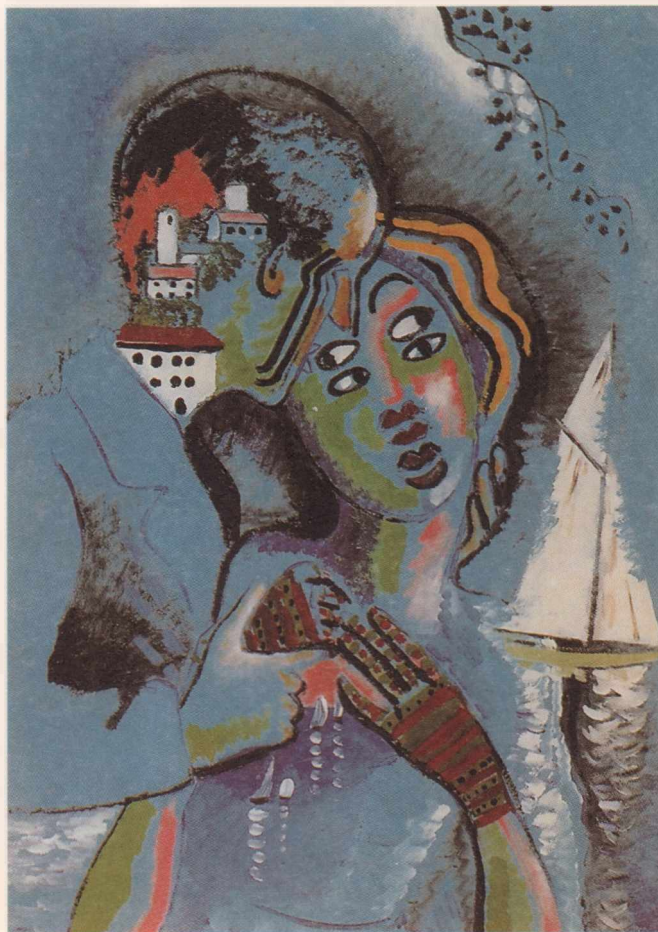
I, esguardant els febreros gondolers
d'aquest canal de somnis i de lires,
solem pensar-nos que és,
el seu amor, amor de manses mires
i espasmes baladrers.
I ells potser diuen de nosaltres dos
que és feble i nebulós
i adolorit d'artell
el monstre que ha unglejat la nostra pell.

Però què hi fa, si nosaltres creiem
el que creiem i si ningú ens creuria?
Oh, per això ens entotsolem
en la nostra secreta companyia!

Per això aquest miracle
de nostra absurda fe
excloeix l'espectacle!
Oh, quina nosa ens fa l'esguard serè
sota una llum que concreta,
i com és dolça la visió desfeta
d'un món submarí,
gràvid de corrosives meravelles,
d'imatges semifoses,
d'actínies, de madrèpores, d'estrelles,
d'anèmones gelatinoses!...
Un món fosforescent dintre la nit;
tot un clima espectral
que lliga el tènue tremolor del llit
amb desmaiades branques de coral...

I amagats de tothom i lluny del port,
crema l'estranya fe com una pira,
mentre, invisible, va olorant la mort
nostra pell que transpira...

"Dafnis irreductible", dins *La rosa de cristall* (1933)
(Il·lustració: *Idil·li*, de Francis Picabia)

Els anys vint i trenta són el període més productiu i destacable de l'obra literària de Josep M. de Sagarra. Són anys, també, d'una gran intensitat vital que sap traduir en "perfils i volums humans, per clavar-los sobre el paper i convertir-los en teatre, poesia, narració o comentari". Durant aquesta etapa és capaç d'escriure llibres excel·lents de poesia, com les *Cançons de rem i de vela* (1923), *La rosa de cristall* (1933), *Àncores i estrelles* (1936)...; novel·les de gran volada com *Vida privada* (1932); "poemes dramàtics" com *L'hostal de la Glòria* (1931) i *El cafè de la Marina* (1933) que tenen, a més, un gran èxit de públic...

Tanmateix, moltes de les obres que escriu i que veu triomfar contenen una presència important de la problemàtica amorosa. I no sembla tractar-se d'una preocupació tòpica o obligada per a un poeta com ell. Sagarra afirmava: "Gairebé sempre els meus versos han respost a una veritat de la meua vida". Efectivament, durant els anys vint i trenta viu moments amargs i durs pel que fa a l'experiència de l'amor i als lligams que crea. També és cert que aquest període té un final feliç, amb la relació consolidada amb Mercè Devesa, la qual acabarà sent la seva muller. En una època de grans trasbalsos històrics, el poeta coneix l'estabilitat amorosa i veu, en plena maduresa, arribada l'hora de constituir el propi clos familiar.

Per tot això que hem comentat al voltant de la temàtica de l'amor, perquè en molts dels poemes d'aquests anys incorpora el món del mar —l'estiu del 1921, Josep Pla li va descobrir els encants de la Costa Brava encara pura i verge— i per fugir d'una certa visió tradicional de Sagarra, és especialment revelador de recórrer als versos d'un poema com "Dafnis irreductible", del llibre *La rosa de cristall*, com a emblema poètic d'una etapa literària brillant. Alhora, el quadre *Idil·li* de Francis Picabia suggereix una determinada correspondència visual amb el Sagarra d'aquest temps bàsic de la seva trajectòria. La bellesa cromàtica, l'omnipresència dels blaus del cel i del mar, l'accentuació sensitiva a través dels colors i de la multiplicació dels gestos facials..., tenen un clar paral·lelisme en el terreny dels recursos poètics habituals en l'obra del nostre autor. És possible que al poeta li hagués plagut que se'l relacionés amb una imatge que, sense perdre uns trets figuratius, té elements de la modernitat avantguardista.

Acompanyats, per tant, del quadre de Picabia podem entrar en els versos del poeta enamorat, el qual es troba identificat amb la figura inalterable de Dafnis, el personatge protagonista de la novel·la grega de Longus (segles I-II dC) *Dafnis i Cloe*, en què es narra com un noi i una noia adolescents descobreixen el plaer de l'amor en un ambient bucòlic presidit pels pastors de l'illa de Lesbos. Potser aquesta relació del poeta madur amb la figura juvenil de Dafnis ve donada per la recu-

peració de l'entusiasme que es pot sentir en descobrir el veritable amor.

L'expressió íntima que es desprèn del poema no és estranya a Sagarra, encara que ell hagi estat sovint identificat amb una poesia declamàtoria, per a ser dita en veu alta; és una faceta bàsica, com hem vist, de la seva obra poètica. Tot i així, caldria recordar que en les mateixes *Cançons de rem i de vela* —i en altres reculls— retrobem una veu lírica que parla des del jo, que ens detalla els moviments d'una ànima afectada pel contacte humà i que busca recer en la contemplació de les meravelles de la natura. Ara, la veu del poeta s'aboca a comunicar-nos les sensacions que experimenta la persona que estima i, de seguida, rebem l'impacte del contrast entre la universalitat del sentiment amorós ("Com tu i com jo...") i la singularitat dels amants ("I creiem que som únics tu i jo / davant les innúmeres parelles").

La veu lírica reforça el món íntim necessari per a felicitat dels que s'estimen, lluny de tothom i del tràfec mundà. Per això, entotsolats, els amants troben l'escenari propici en aquest fons del mar difús, però enlluernador. L'atmosfera sensitiva ateny aquí el seu punt màxim i més suggerent. Sobretot, perquè el poeta no deixa d'alimentar la bellesa del "món fosforescent dintre la nit" i, tanmateix, no oblida que som mortals i no podem ignorar la sensació d'acabament terrenal.

I mentre llegim aquests versos ens retorna l'admiració per la manera de dir del poeta, per la seva capacitat de parlar-nos de l'amor amb unes expressions tan felices, com quan es refereix a la "rodona rígida dels braços abraçats" per remarcar els lligams de tota mena que comporta estimar o la descoberta conjunta, per part dels amants, dels "camins ingenus, / policromats i esbarzerats, / de Venus" per indicar-nos les bel·leses i les dificultats de l'itinerari amorós. L'"acord pregon / de les venes imperatives" pot arribar en qualsevol moment i en qualsevol lloc, i hem de ser conscients que aquests instants preciosos es mouran inevitablement, com deïem abans, "entre les flautes de mel i de dol"; així, "la rosa rosa de l'amor supura". D'altra banda, ja endevinem que més enllà de la fascinació dels mots, hi ha la saviesa metafòrica de Sagarra: aconsegueix de relacionar les besades amb unes aloses que es renoven contínuament o la seva concepció de l'amor amb "el monstre que ha unglejat la nostra pell" d'una manera suau i discreta, poc amiga dels excessos que una determinada imatge passional demana de seguir: aquella que el poeta fixa en les figures dels "febrosos gondolers / d'aquest canal de somnis i de lires".

III. Tardor

Avui, que una ventada impenitent
encongeix el perfum de la ginesta,
i és tan descolorit, de tan absent,
el meu domàs de festa,
dins una pau anònima i modesta
vull dir la meva fe sincerament.

He penjat massa inútils arracades,
atribuint-me el violí
de tantes nits perjudicades
pel coragre pintat de carmesí;
i, disfressat, en el meu trist camí,
tantes coses he dit i no sentia,
que necessito avui ser natural,
amb sols l'emoció per fantasia.

[...]
Perquè, si encara ens mou la vida,
Déu pot, quan vulgui, anorrear-ne el ble,
i és temerari anar perdent l'alè
pels saquejats ermots de la mentida,
i anar deixant endarrerida
l'hora de proclamar la nostra fe;
l'hora de pagar deutes i recances,
de garbellar transcendents records,
de concedir-los tot el pes que els morts
puguin tenir en nostres balances;
de fer efectiu el gest de nostra mà
sobre el país que ens ha vist néixer,
i de donar-li el que ens escau donar,
perquè no tingui de nosaltres queixa
el dia de demà;
perquè no ens canti qui retreu
i justament controla:
"Tu vas poder aixecar la teva veu
i te la vas guardar dintre la gola."

No, ja no és hora d'esperar en el banc
l'exigua peripècia del diable,
si volem sobreviure a l'esvoranc
i volem que el vermell de nostra sang
sigui un vermell actiu i responsable.

És per això, i no per res més,
que he procurat manifestar avui dia
qui sóc, d'on vinc, on dec menar la via,
quina fe em mou els llavis i quin és
el sentiment que en aquest món em guia.

I no m'estic de dir per endavant
que una raó molt tendra
és la que posa tremolor al meu cant:

abans el verd, el púrpura i el cendra
me'ls feia somiant,
i ara els prenc d'una troca més segura,
perquè al costat del llit del meu repòs
hi ha un altre llit amb una criatura
que duu la meva sang dins el seu cos.

Ara, quan deixo la finestra closa,
se'm fa més d'ambre l'oli del setrill,
i és per a mi més nítida la rosa;
i jo, també, d'ençà que tinc un fill,
em sento molt més fill d'alguna cosa.

Proemi, "La fe del pelegrí",
a *El poema de Montserrat* (1945)

Josep M. de Sagarra amb el seu fill Joan

Si l'estiu de l'obra i de la vida de Josep M. de Sagarra, aquest període que hem situat en els anys vint i trenta, aplega els moments inoblidables i aconseguits que fixen la imatge del poeta i de l'home, també és cert que la tardor que es prepara no presenta bons averanys. La guerra civil ha deixat un país destruït i el futur de la llengua i de la cultura catalanes es troba clarament compromès. Per a Sagarra, quan retorna a Catalunya, amb la muller i el fill que els ha nascut, comença una etapa de vida reclosa.

La voluntat de fer desaparèixer la llengua catalana per part del govern franquista va més enllà d'unes prohibicions puntuals. Cal témer èpoques difícils que demanaran el bo i millor dels intel·lectuals, escriptors i artistes catalans. Josep M. de Sagarra s'hi aplica i es posa a traduir la *Divina Comèdia* de Dante i les obres teatrals de Shakespeare. Són aportacions magnífiques, veritable demostració de la riquesa d'una llengua qüestionada i posada en perill de desaparèixer. D'aquesta experiència en surt reforçat: és capaç de posar el punt i final a una obra magna com *El poema de Montserrat* (1945) i, també, intenta de donar un gir de qualitat i de modernitat en l'enfocament del seu teatre, amb drames com *La fortuna de Sílvia* (1947) i *Galatea* (1948). Malauradament, aquesta voluntat de renovació no té l'acollida pública i crítica que calia esperar. I, potser per això, els darrers anys de la seva vida estan presidits per un retrocés de la seva ambició literària i per una insistència en esquemes teatrals, sobretot, que li retornin el favor dels espectadors. És mèrit seu haver aconseguit una connexió, gairebé persistent, amb el públic. I aquest factor —que no hauria de ser mai denigrat en una cultura minoritària com la catalana— no era gens menysvalorable i es feia imprescindible en èpoques en què la llengua necessitava plataformes d'accés a la gent per una raó fonamental de supervivència.

Tot i els entrebancs, no oblidem que l'any 1954 publica les seves *Memòries*, que són un dels punts culminants d'aquest gènere en llengua catalana i un document deliciós que ens retorna un temps que va des de finals del segle XIX fins a la Primera Guerra Mundial (1914-1918). Potser és un cant de cigne d'un gran escriptor, però és indubtable que en les nombroses pàgines de les *Memòries* hi ha el millor Sagarra, aquell que es fa llegir i rellegir amb el gust de retrobar una llengua i un esperit envejables.

Si, novament, fixem la nostra atenció en el poeta Sagarra i en *El poema de Montserrat* que presideix el seu darrer període, és convenient de reivindicar aquesta obra de setze mil versos. Ja no es fan poemes èpics que semblen anar contra totes les tendències literàries del nostre món d'avui. I així s'esdevenia ja quan Sagarra el va escriure. Tanmateix, la lectura d'aquest poema gegantí no és una mostra d'exhibicionisme poètic. Hi ha raons molt profundes darrere de *El poema de*

Montserrat i, sens dubte, els versos del proemi que presentem són una demostració d'unes intencions que l'obra ni traeix ni decep. Aquest to entre confessional i afirmatiu del fragment adduït és prou estimulante per emprendre la lectura i deixar-nos encisar per la veu d'un gran poeta. Si són reveladors i impressionants tant el judici contundent de la postguerra trista, mesquina i sense llibertats que li ha tocat de viure ("Avui, que una ventada impenitent / encongeix el perfum de la gines-ta"), com l'expressió de la necessitat d'eliminar tot allò que no sigui essencial i autèntic de la seva vida i obra, encara ho és més la indagació personal que enceta, aquesta recerca de les pròpies arrels i de les motivacions que l'empenyen a viure i a crear. Finalment, ens queda la imatge tendra de Josep M. de Sagarra i el seu fill, la constatació d'un lligam ferm amb la vida i amb el somni a partir d'una criatura "que duu la meua sang dins el seu cos". Per al poeta és una descoberta feliç, que troba indispensable de dir en veu alta.

UNA CODA

Els tres temps que hem volgut introduir en la trajectòria poètica de Josep M. de Sagarra manquen, volgutament, d'una referència a l'hivern. L'any 1994 celebrarem els cent anys de la naixença de l'escriptor i potser l'element més satisfactori dels diferents actes i escrits que es van produir era la constatació de l'inici d'una certa recuperació de la figura i de l'obra de Sagarra: representacions teatrals amb un bon èxit de públic, reedicions d'algunes de les seves obres fonamentals, exposicions... Això vol dir, també, que des de la seva mort l'any 1961 s'havia esdevingut un llarg hivern, cru i immobilitzador, per a una producció literària important, de la qual no podem prescindir. En aquest sentit, el desinterès del món acadèmic o universitari ha estat preocupant. Per tant, cal veure amb goig i confiança l'extraordinària edició dirigida per Narcís Garolera, professor de filologia catalana de la Universitat Pompeu Fabra, per a l'editorial valenciana 3 i 4. Dóna una veritable sensació de normalitat poder llegir Sagarra en aquests diferents volums que ja han estat publicats. Tanmateix, és el primer pas —bàsic, sens dubte— perquè l'obra de Josep M. de Sagarra retorni a mans dels lectors i, d'aquesta manera, recomenci una primavera d'admiració, de reviscolament i de lectures d'un dels poetes fonamentals de la literatura catalana.

La Charlézenn

Versió de Josefina Llauradó

*Per al Philippe, que em posà a l'abast el tresor cultural del seu país. I per al Joan, que em va acompanyar a Breizh i s'endinsà amb mi pel bosc aplantinat de Brocéliande, i allà, al cor de la forest, m'escortà fins al cromlec on, sota un grèvol altíssim, descobrírem la tomba de Merlí.
Anatole Le Braz és l'autor d'aquesta llegenda, "La Charlézenn", que s'aplega en un recull anomenat 'Vieilles histoires du pays breton'.*

Es deia Margarida Charlès, però tothom l'anomenava "Charlèzenn". Tenia la bellesa feréstega d'una fetillera, era l'única cosa que posseïa. Lluïa un cabell roig, encès com una flamarada, arriçat i flonjo, espès i resplendent. Contrastant amb la força del cabell, els seus ulls blavissos tenien la claror suau del cel d'abril. S'estava tot el dia enfilada entre el brancam dels faigs i roures del bosc, refilant com els ocells i enviant el seu cant als caminants que passaven dessota els arbres.

Deien que no tenia ni pare ni mare, que havia estat recollida, aneu a saber on, per la Nann, una dona vella i eixuta, que a la contrada passava per bruixa. Aquella vella carronya l'havia alimentada sempre del que captaven aquí i allà; però molt especialment, l'havia nodrida de cops de bastó. Des que la noia va fer quinze anys, no parava de botzinar nit i dia amb la seva veu aspra i acrimoniosa dient tot el que faria si tingués el cos i la juvenesa de la minyona.

I la Charlèzenn no entenia per què ho deia, i no feia altra cosa que obrir molt els seus ulls blaus, suaus com un cel de primavera. La vella Nann, desesperada, li donava cops i més cops de bastó amb tota la força dels seus braços descarnats: volia que ho entengués de totes totes.

Una vesprada, però, la Charlèzenn ho va capir... Sense ella saber-ho, hom deia que feia tornar els joves folls de desig. Les vesprades autumnals, les comares explicaven que els feia víctimes d'encanteris, i posaven d'exemple la història del jove Rozmar, un seminarista. Un any tan sols el separava del sacerdoti quan, inesperadament, digué al seu pare que no volia continuar per aquell camí, i que demanava el seu permís per prendre esposa. Quan el pare va saber que el seu fill volia casar-se amb la Charlèzenn, s'hi oposà. El fill li digué que si no li permetia casar-se amb aquella noia, es llevaria la vida. El pare no va transigir. L'endemà, un servent trobà el cos sense vida del jove Rozmar, penjant d'una pomera del clos. Aquesta tràgica aventura provocà en tota la regió una onada de rebuig contra la noia, i ella ni tan sols havia parlat amb Rozmar una sola vegada.

En aquella època la Charlèzenn i la vella Nann vivien en una cabana que havia estat d'uns esclopers, situada en el llinar del bosc de Roscoat, dins el feu dels Keranglaz. Fins a l'episodi del jove seminarista, la noieta anava a captar per les cases de la contrada i arreu era ben rebuda: aquí li donaven pa, allà ous, i més enllà cansalada. Després d'aquella feta, tothom la tractava amb menyspreu. En adonar-se'n, digué a la vella Nann que no aniria mai més a mendicar, que ja en tenia ben bé prou d'aquell color. La vella Nann l'amenaçà de no donar-li res per menjar, però això no inquietà gens la noia, que es perdia pel bosc des de l'albada fins a l'hora foscant.

Allà tots els arbres li eren amics, com companys. A la forest, s'alimentava de tota mena de fruites boscanes: a la primavera de serves; móres a l'estiu, castanyes a la tardor. El seu cos adquirí una esveltesa i un vigor atraient. Era un plaer veure-la passar per entre l'ombra verda i

transparent del sotabosc. Les faldilles que li queien malmeses deixaven entreveure unes cames llargues, brunes i fortes. I així fou com més d'una vegada, enmig d'una de les seves caceres, el fill gran del senyor Keranglaz l'havia poguda contemplar en les seves anades i vingudes per entre la boscúria.

Un vespre, quan la Charlèzenn tornà a la cabana tot xiulant com una merla, s'aturà al llinar: al dedins hi havia un desconegut. Devia ser algú important perquè la vella Nann li havia cedit l'únic escambell de l'estança. Entrà a casa, i de seguida sentí la veu asprívola de la vellota que l'increpà per la seva tardança. Totes dues es barallaren com dos gats enfurismats. La vella abandonà la cabana amb el rostre arborat. Abans, però, adreçà una mirada carregada de significança al foraster.

La minyona, amoïnada pel que havia passat, sortí al defora cercant la vella Nann. No la va poder trobar, s'havia fet fonedissa. Tornà a dins i demanà ajut al desconegut. El mantell fosc de la nit embolcallava la contrada i la Charlèzenn patia per la dona que l'havia criada: els llops eren arreu. Ell, que no era un altre que el fill gran del senyor de Keranglaz, li digué que no passés ànsia, que a la vella no li succeiria res. Li prengué una mà i la va fer seure en l'escambell, ran de foc. Ell s'assegué al pedris de la llar, molt a prop de la noia, i començà a parlar-li amb veu dolça.

La Charlèzenn no estava acostumada que li parlessin amb aquella suavitat, ni a escoltar paraules tan boniques. Sentia aquell devessall de mots, però no entenia llur significat, el so d'aquella veu agomboladissa semblava voler seduir-la, sentia que el cap se li enterbolia i, sense saber per què, va sentir que no podia confiar en aquell home i tingué por.

Tot d'una, l'alè del desconegut li ericà la pell del clatell i s'adonà amb estupor que el tenia gairebé al damunt, una abraçada de ferro li serrava fort la cintura. La Charlèzenn deixà anar un esgarip i es vinclà enrere. Amb mà trèmula cercà a les palpentes el ganivet de cacera que ell duia penjat al cinyell. El prengué, el brandà i l'hi enfonsà a l'esquena amb tanta força, que el fill gran dels Keranglaz es desplomà sobre el trespol com un bou a ca l'escorxador.

Presa del pànic, horroritzada, abandonà la cabana i es llançà en braços de la foscúria. Tota la nit corregué per entre els arbres de la forest bramant amb desesper.

* * *

Al crepuscle del dia, els tres germans Rannou, Kaour, Kirek i Guennolé, que tothom tenia per homes del diable, se'n tornaven cap al poble de Saint Michel. Mentre feien camí, Kaour, s'adonà d'una forma humana que estava dreta dalt del roquissar i ho digué als seus germans. Guennolé, el més jove, fou el primer a reconèixer la noia. Era la Charlèzenn. Tots tres començaren a cridar-la, però semblava que ella no els sentia. Aleshores s'enfilaren amunt pel roquissar.

Li demanaren si esperava algú, ella els respongué que esperava l'arribada de l'oceà per llançar-se als seus bra-

ços i acabar d'aquesta forma amb la seva vida. Ells volien que els expliqués què li havia succeït, però la noia no volia descloure els llavis, s'entossudia en el silenci, i l'oceà començava a pujar... Aleshores Kaour li digué:

—Escolta'm, no parlis si no vols, però mira tots aquells boscos que s'extenen terra enllà fins a l'esclaire. El senyor de Keranglaz té la pretensió que són seus, però nosaltres som els veritables reis de la forest. Tu en coneixes el llinar, però mai t'has endinsat sota els fusts altíssims que hi ha al cor de l'arbreda. En tot el món no hi ha un palau semblant. Hi ha també tot de menhirs on, en un altre temps, s'asseien els gegants, també hi són les taules de pedra on menjaven. Aquest bosc és la nostra llar. Podem semblar rudes, asprius... però el nostre cor és tan tendre com el d'un infant. Vine amb nosaltres, Charlézenn, t'estimarem i cuidarem com si fossis la nostra germana petita. A la pregonesa dels nostres boscos, seràs feliç. Allà estaràs a l'abric de les males llengües, ningú podrà fer-te mal. ¿Qui gosaria tocar la germana dels tres Rannou?

La Charlézenn contemplà llargament la densa boscúria, i dolçament la mirada se li amarà d'aquell verd tan dens. Sentí com el cor se li eixamplava: tornar a estar entre els roures estimats... quina joia! En els ulls de la minyona, que tenien el mateix color assuaujat que el cel d'abril, flamejaren miríades de llàgrimes, amb lluors d'estels, que rossolaren pel seu rostre, amorosit per aquella nova perspectiva: sota els arbres, lluny dels humans, sabia que podia ser feliç. Encara s'estigué tota una estona plorant, però aquell era un plor reparador que li apaivagava l'esperit. Després s'alçà del seu lloc i, saltironant per l'espadat, alegre com un cabirol, davallà fins on l'esperaven els tres germans.

En aquell mateix instant aparegué el sol. Una pluja de degotims daurats arrossà amb cascades de llur tot el paisatge. Era un espectacle màgic. L'alenada blavissa del bosc que es despertava s'escampà arreu. Un bleix tebi i aromós com vapor d'encens pujà cap als cels... i la música: cors d'ocells que es cridaven els uns als altres i tots els alegrois del món eren en els seus refilets. Tots quatre avançaven per un corriol, espurnejat de rosada, que travessava la landa i emmenava els caminants al cor de l'arbreda. La Charlézenn encapçalava la comitiva xiulant com una merla. Els tres germans tingueren la meravellosa sensació que escortaven la fada del bosc.

Els germans Rannou no l'havien pas enganyada, allà, al cor de la forest, la seva vida es tornà dolça com la d'una princesa de conte de fades. Ells l'estimaven amb una mena de devoció carregada d'innocència i vetllaven perquè no li manqués res. De tota manera, la serenor que l'envoltava enmig de l'arbreda era tot el que la minyona necessitava, i, de mica en mica, veié com els tristos records del seu passat s'anaren esvaint.

Era feliç, de dies, quan els seus germans se n'anaven, aneu a saber a l'encontre de quines aventures — ella no ho preguntava, i prou que se'n guardaven ells de dir-li-ho—, la Charlézenn anava i venia tranquil·lament per

entre faigs i roures; acaronava tendrament, amb la mirada, les flors de l'arc blanc; seguia amatent, de branca en branca, el vol dels ocells o s'entretenia a contemplar els reflexos del bosc que emmirallaven les aigües calmes d'un rierol.

A l'hora foscant, quan els seus germans tornaven, a vegades amb les robes tacades de sang d'algun animal o potser d'algun home —ella mai ho preguntava—, tan bon punt es dibuixaven en el firmament les primeres estrelles, sopaven sota el brancam esponerós de la roureda. Aquell era el millor moment del dia, estaven tots quatre junts i s'explicaven les petites coses que havien fet durant la jornada. Però ells no parlaven gaire, era la noia qui enraonava. Quan algun xicot començava a explicar coses, els seus germans l'interrompien sempre, tot dient: "Deixa que parli la Gäidick" —diminutiu afectuós de Margarida—, i ella parlava... amb la seva veu de vidre els explicava les seves anades i vingudes pel bosc. Ells se l'escoltaven amb un somriure suspès als llavis; se sentien presos dels seus mots, de la suavitat de les paraules... Aquelles vesprades tenien tot l'encís de les coses senzilles quan es donen per compartir, i sentien com els cors els vessaven d'una joia que, temps enrere, no haurien ni tan sols pogut imaginar.

Però arribà un dia que tot es capgirà. Una nit estelada del mes de maig, quan el bosc anava vestit amb colors de bonança i tot ell exhalava la calma i el suau erotisme que es desprèn del cos d'una donzella nua que s'abandona entre llençols blancs, aquella nit fou el final d'un llarg període de felicitat.

La Charlézenn dormia sota un dolmen, com una reina celta d'altre temps, ajaçada al damunt d'un tou encoixinat de llana i coberta amb una flassada de pells de llop. Cada vesprada, un dels seus germans vetllava el seu son estirat sobre frondes de falgueres, molt a prop d'un foc de bivac. La noia es despertà, desclogué dolçament els parpres, i va escoltar atentament, ja que li havia semblat sentir un gemec flèbil.

—Kaour ¿ets tu qui plora? —li demanà amb tendresa.

—Sí, germana —respongué ell amb la veu ofegada.

—Vine al meu costat i conta'm el que et passa.

Kaour s'alçà del seu lloc i s'apropà lentament al dolmen on estava ajaçada la seva germana.

—Ets tu... t'estimo... ¿et casaràs amb mi? —li digué amb veu tremolosa.

I mentre esperava que ella li respongués, la guaitava amatent amb l'ànima amarada d'angoixa. La Charlézenn callava.

—Gäid —mormolà ell—, no vols casar-te amb mi, ¿veritat?

—No —digué ella finalment amb la veu tallada a causa dels sentiments contradictoris que experimentava.

—Hauries contestat que sí si haguessin estat Kirek o Guennolé que t'ho haguessin demanat?

—Quines preguntes que em fas! No, Kaour. De veritat que no. Us estimo a tots tres iguals.

—¿Em promets que no seràs la dona de ningú?

—No seré de ningú, t'ho prometo.

—És que... saps, seria capaç de matar, tant si et mari-
dessis amb Kirek com si fos Guennolé el teu estimat.
Després em treuria la vida. Gràcies, Gaïd, per estalviar-
nos aquest destí. Dorm tranquil·la, germaneta dels
Rannou.

Però la Charlézenn no podia dormir. Quina mena de
lleï cruel regeix el món! ¿Què els donava ella als homes?
L'episodi de la mort de Rozmar li vingué a la ment, i la
de Keranglaz. I ara era el torn de Kaour, ella sabia que
amb el seu "no" li havia fet molt més mal que no pas si li
hagués enfonsat un punyal al cor. Només hi ha una ma-
nera d'evitar l'etern parany de l'amor: refugiar-se en la
mort. La Charlézenn va prendre una decisió i aquesta
vegada ningú, ningú, l'allunyaria del seu determini.

* * *

A trenc d'alba, la Charlézenn va veure allunyar-se els
seus germans i tres vegades els va dir "Adéu". Prolonga-
va el comiat perquè sabia que era la darrera vegada que
els veia. Sentí com ells li responien amb un suau "fins
aviat, germaneta". I entre les veus dels nois, ella distingí
la de Guennolé més jove, clara i fresca, més cara al seu
esperit. I en aquell moment, es confessà que l'estimava.
I quina sort que mai li havia deixat entreveure el deves-
sall de sentiments que li omplien el cor, així almenys
Guennolé, no hauria de patir per ella. La Charlézenn no
sabia que l'amor no es pot amagar, que traspua a través
d'una mirada, d'una paraula, d'un gest... i que per això
la nit abans, Kaour, en endevinar els sentiments de la
noia, havia plorat amb tant de desesper.

Després de la partença dels seu germans, s'acomiadà
de tots els arbres, acarona amb els ulls el paisatge que
tant estimava i començà a caminar cap a la mort. Li cos-
tava qui-sap-lo desfer-se de l'abraçada d'aquell racó de
natura salvatge que tant estimava, era com si milers de
llaçades la mantinguessin ancorada al cor de la forest on
havia viscut el millor de la seva existència. Sentia l'àni-
ma amarada de tristor, com si una pluja finíssima, lenta
i contínua, hagués caigut al fons d'ella. Abans tan fer-
ma, ara se sentia remisa, però s'obligà a allunyar-se
d'aquell indret fent una passa darrera l'altra.

De mica en mica, li tornà la força d'esperit, ja podia
sentir la remor de les aigües arruades del flum de Roscoat,
aquell riu la duria dolçament adormida fins a la mar.
Aquella mar que tenia el mateix color que els ulls de
Guennolé, seria el seu bressol etern. Seria com estar ador-
mida perpètuament dins la mirada del seu estimat, i amb
aquell pensament clos, molt endins del seu si, avançà cap
al seu destí.

De sobte la veu d'un vailet que des de dalt d'un casta-
nyer cantava una corrandà en bretó on el nom "Char-
lézenn" sortia sovint, va fer que ella s'aturés. Encurio-
sida, demanà al noi que li cantés tota la cançó a canvi
d'una moneda. El vailet no es va fer pregar, i d'un salt
es va plantar al seu costat damunt l'erbei.

*La Charlézenn si fort sifflait
Que chêne feuillu s'effeuillait...
Fille qui siffle et la vipère
Ont toutes deux Satan pour père.*

*Gaïdik Charlès à l'oeil pur,
Couleur d'avril, couleur d'azur;
Gaïdik Charlès est souple et belle
Comme une sainte de chapelle.
On la croirait fille de Dieu
N'était son poil couleur de feu...*

*Cloarec Rozmar allait être
Avant dix mois ordonné prêtre.
La Charlézenn —forfait premier!—
Le pendit au long d'un pommier.*

*La cloche tinte, tinte, tinte...
Une âme d'homme s'est éteinte!
La cloche noire tinte; hélas!
C'est pour l'Aîné des Keranglaz.*

La Charlézenn escoltà tota la *gwerz*, asseguda a terra,
molt quieta, amb les mans juntes: llàgrimes silencioses
rossolaven pel seu rostre. ¿Què havia fet ella perquè la
gent la tractés d'aquella manera? La veu popular canta-
va que havia emmenat l'hereu del senyor de Keranglaz a
un parany, allà li havia donat un filtre per adormir-lo, i
després, amb traïdoria, l'havia assassinat.

El vailet l'assabentà que el senyor de Keranglaz havia
promès deu quadrons de terreny laborable a aquell qui li
portés, viva, la Charlézenn. Ella, tot eixugant-se les llà-
grimes, s'alçà del terra i demanà al minyó que l'acompa-
nyés fins la propietat dels Keranglaz.

Quan arribaren davant el mas, els gossos començaren
a bordar. El mateix senyor de Keranglaz sortí per veure
què passava. Era un ancià vestit de negre, portava dol
des de la mort del seu fill gran. La Charlézenn féu una
profunda reverència davant d'ell i començà a parlar:

—¿En quant estimeu deu quadrons de terra labora-
ble?

—Els estimo a deu escuts cadascun, quan els venc i a
trenta quan els dono!

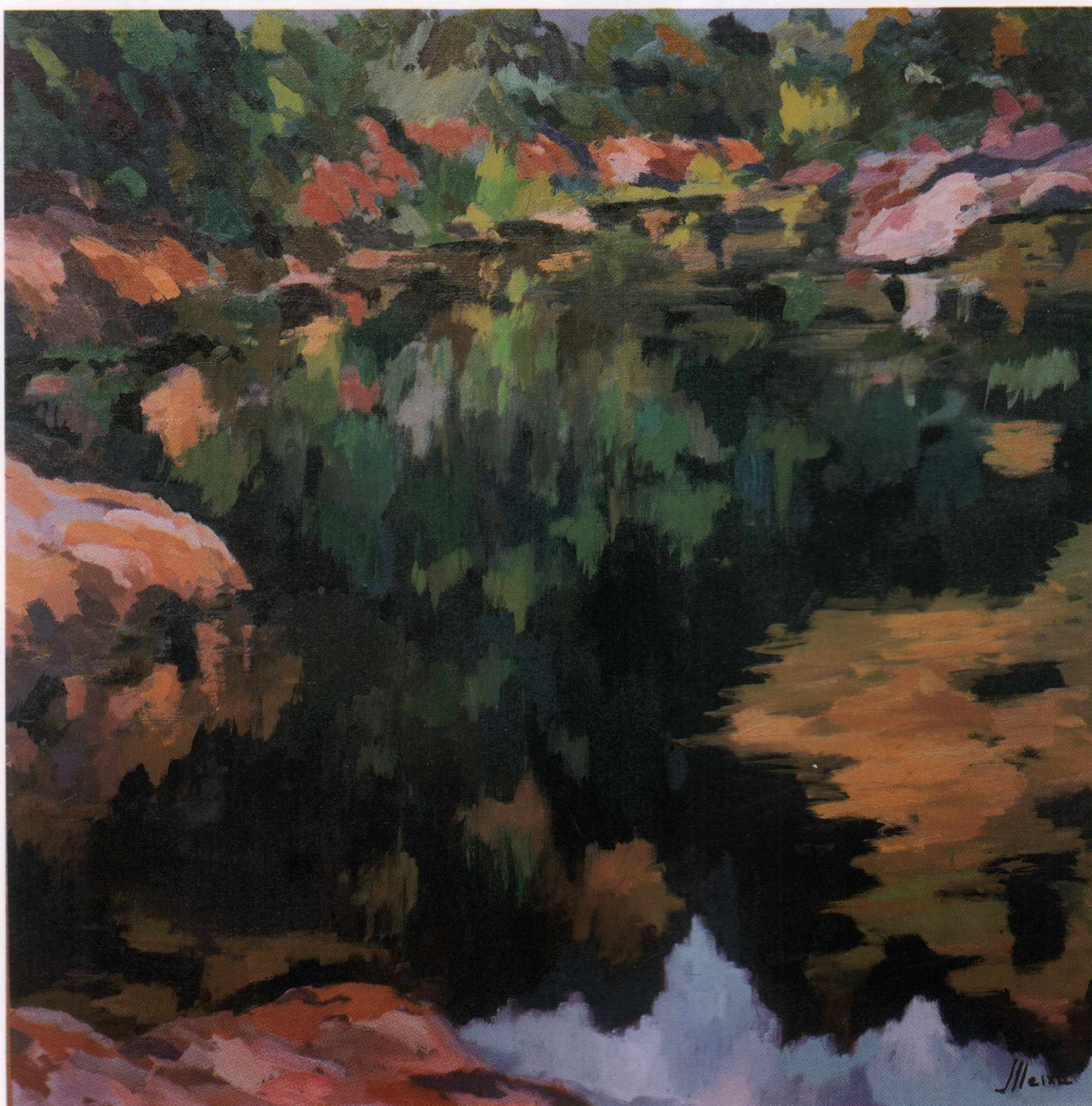
—Així doncs, haureu de donar tres-cents escuts a
aquest vailet perquè ell us ha portat, viva, la Charlézenn.

Així acaba la història d'aquesta minyona. Temps a
venir, la gent de la contrada acabava la corrandà de la
següent manera:

*A Keranglaz, on la pendit...
Ce fut grand'fête en paradis.
Dieu s'en vint la quérir lui-même!
Ainsi fait-il pour ceux qu'il aime.
La Charlézenn, qui sifflait fort,
En aumône a donné sa mort...*

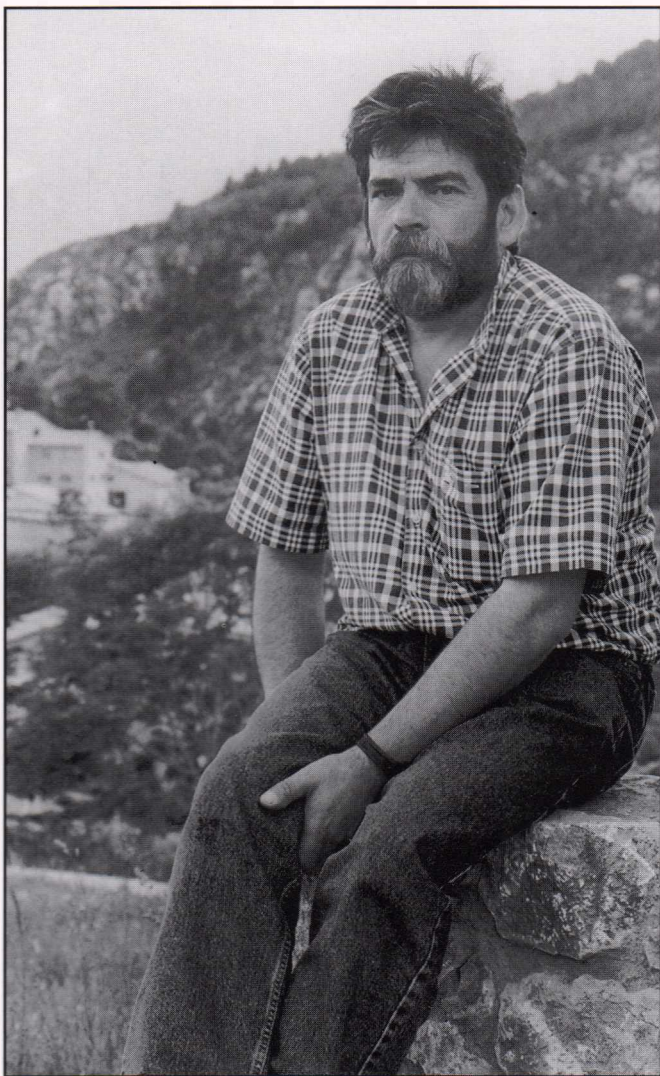

Joan Lleixà
Pintures i dibuixos

Gorg de Turell (Reflexos)
Oli sobre tela, 116 × 116 cm (1997)

Joan Lleixà

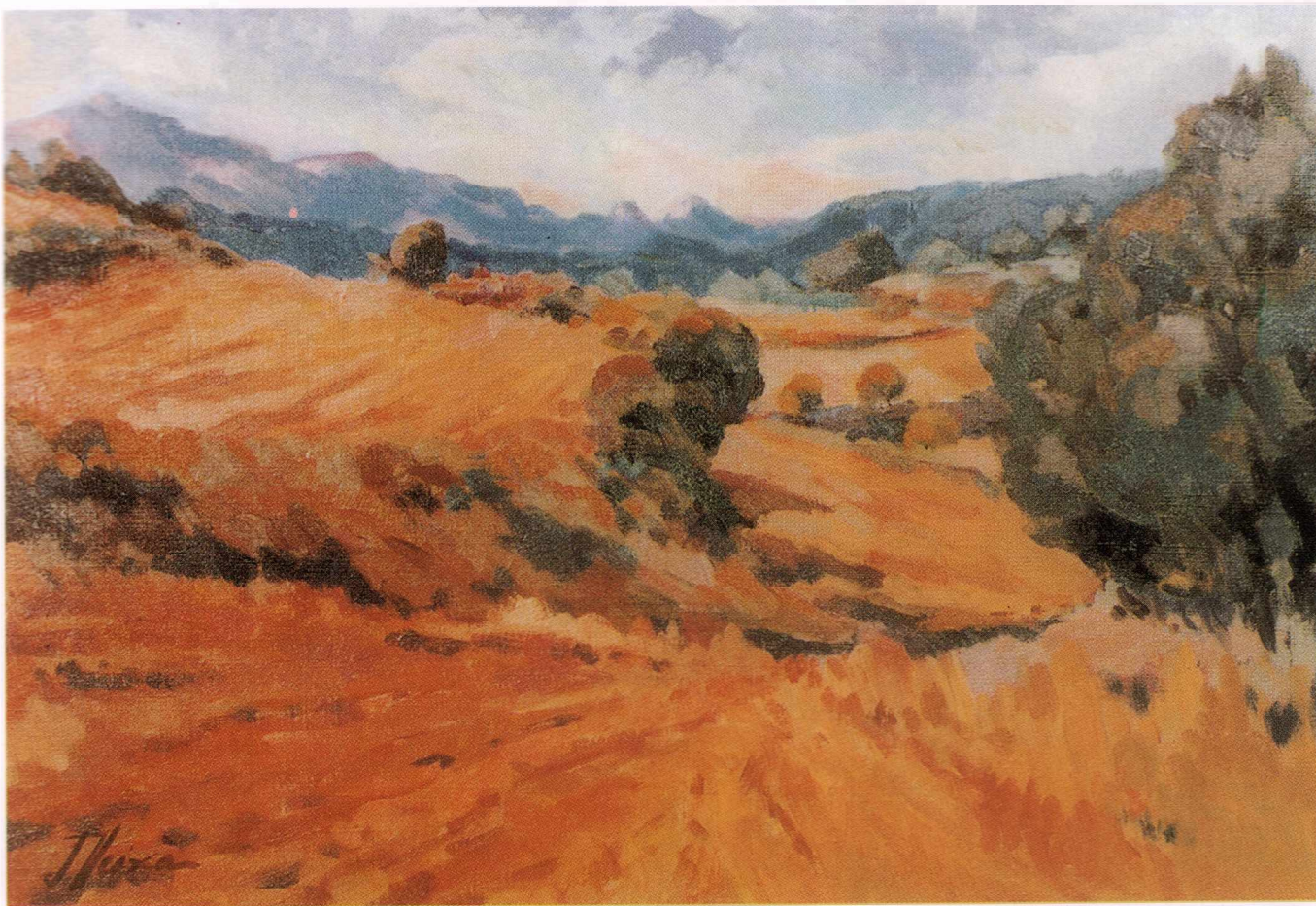
Joan Lleixà Grané va néixer a Castellar el 1951. Des de jove va sentir inquietuds artístiques, primer va esculpir la pedra i modelar la fusta; posteriorment es va dedicar al dibuix i a la pintura a l'oli. La seva primera exposició individual la va fer a Castellar el 1994. D'ençà d'aleshores que no ha parat. De la seva obra, Jacint Torrents en va escriure en el catàleg de l'exposició del 1995 aquestes delicades paraules: «Joan Lleixà sent la pintura com una pulsio natural. El seu instint el guia d'una forma fins ara indefectible i segura. Com un ocell. És fidel a les veus interiors, a la seva passió pels mil colors del bosc i del riu, del mar i de la muntanya. Segueix la crida de la mare Terra. Veureu que, en més d'un quadre, el seu pinzell hi ha passat com si fos un cop d'ala d'àngel, desbordant, bellíssim, pura plenitud que us enamora. És el miracle de la gràcia capturada. Les seves pintures són un ram de pinzellades vives, una simfonia de llums i d'impactes. També, la insinuació de delicades transparències. La pintura de Joan Lleixà és origen pur, frescor de prat, caliu tendríssim, aigua serena, dolç aire tebi. Per respirar a fons. Admireu-la.»

Torrent dels Rucs (Gósol)
Dibuix amb retolador, 29,5 x 19,5 cm (1997)

Panoràmica des de ca n'Amada
Oli sobre tela, 50 × 65 cm (1994)

Puig de la Creu
Oli sobre tela, 65 x 92 cm (1996)

L'Espà (Berguedà)
Dibuix a la ploma, 19,5 x 29,5 cm (1996)

Vint-i-cinc preguntes breus a Joan Lleixà

—*¿Li agrada el seu nom?*

—Sí.

—*¿El treball que fa coincideix amb la seva vocació?*

—Sí perquè el meu treball és bastant creatiu.

—*Digui'm una ocasió en què l'atzar hagi modificat clarament la seva vida.*

—L'atzar no ha modificat la meua vida, però la visita al museu Van Gogh i el descobriment dels impressionistes em van impulsar a pintar.

—*Quan la raó diu una cosa i el sentiment una altra, ¿per quin dels dos es decanta més sovint?*

—En principi em decanto pel sentiment, però quasi sempre acaba dominant la raó.

—*¿Què li agradaria canviar del seu entorn més immediat?*

—M'agradaria que totes les persones tinguessin les mateixes oportunitats en aquesta vida, després cadascú ja les aprofitaria segons les seves inquietuds. És molt lamentable que gran part de la nostra vida, d'una manera o altra, depengui de l'entorn social en què hagi nascut o viscut.

—*Per curta que fos, ¿quina ha estat la seva passió més intensa?*

—No sé si és una passió o no, però el naixement dels meus dos fills ha estat una de les experiències més apassionants.

—*¿A què li resulta impossible dir no?*

—A ajudar algú si està dintre de les meves possibilitats.

—*¿Amb quin dels cinc sentits se'l pot seduir més fàcilment?*

—Em sedueixen molt fàcilment amb el gust.

—*¿Què fa quan se sent acorralat?*

—Reflexionar i després actuar.

—*¿Quina història de ficció li hauria agradat haver protagonitzat?*

—La volta al món en vuitanta dies.

—*¿Quina li agradaria haver inventat?*

—Qualsevol de Juli Verne.

—*¿Què és el que més fàcilment es perdona a vostè mateix?*

—M'ho perdono tot bastant fàcilment.

—*¿I als altres?*

—Com que sóc bastant tolerant amb mi mateix, també acostumo a ser-ho amb els altres.

—*¿Quant temps triga a recuperar-se d'un fracàs i quant d'un èxit?*

—No he tingut grans èxits ni grans fracassos, per tant no m'he hagut de recuperar ni d'una cosa ni d'una altra.

—*Expliqui'm una situació en què s'hagi volgut fondre.*

—M'hagués agradat fondre'm, o que aquell moment hagués passat com en un somni, quan als 19 o 20 anys vaig anar a demanar la mà de la que avui és la meua muller.

—*¿Quina música l'emociona fins a fer-lo plorar?*

—M'agrada molt la música, però no fins al punt de fer-me plorar, potser perquè no n'hi ha cap que em recordi un moment especialment important en la meua vida.

—*¿En quina circumstància cantaria un himne?*

—En cap.

—*Si es veiés forçat a ocupar un càrrec polític, ¿quin exerciria amb més entusiasme?*

—No m'he plantejat mai ocupar un càrrec polític.

—*¿A quin personatge viu li canviaria l'ofici?*

—No canviaria l'ofici a ningú.

—*Imaginem que Aladí li ha satisfet els seus dos primers desitjos personals, ¿quin seria el tercer?*

—Estar tan bé com ara.

—*¿Com s'imagina el paradís?*

—Com la vida d'un infant: sense maldat, ni traïcions, ni enveges...

—*Si pogués, ¿a qui faria tornar a la vida?*

—A un amic que vaig perdre fa uns anys.

—*¿Què pensa en llegir els versos de Jaime Gil de Biedma: "Envejecer, morir, es el único argumento de la obra"?*

—Que això és la vida.

—*¿Què és el que dona sentit a la seva vida?*

—La família, els companys, les aficions, la feina.

—*¿Què canviaria de vostè mateix si pogués?*

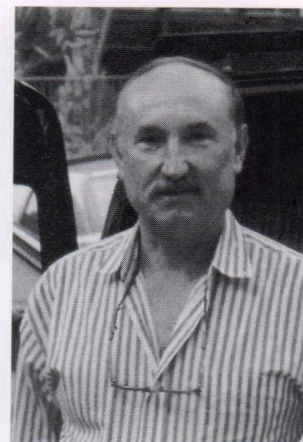
—Ja estic bé com sóc.

Santa Margarida (Gósol)
Oli sobre tela, 55 x 46 cm (1998)

Àngel López Luna

En un carrer Major sense asfaltar, on només es veuen senyals de rodes de carro, destaca la imponent façana de l'Ajuntament, amb un nombrós grup de quitxalla, tots pendents de les maniobres que devia efectuar el fotògraf per obtenir-ne el clixé correctament. Tots ells ofereixen un bon mostrari dels vestits de l'època.

Les fotografies antigues són testimonis fidels i valuosos que ajuden a interpretar la petita història local. Tenen un gran valor prou reconegut pels estudiosos. Passa, però, que no n'hi ha gaires. Se n'han guardat poques i sovint en no gaire bones condicions. Diem tot això perquè ens ajudi a valorar en la justa mesura els mèrits de la persona que avui fa possible que us puguem oferir aquest recull de fotografies, la majoria de les quals són de començament de segle.

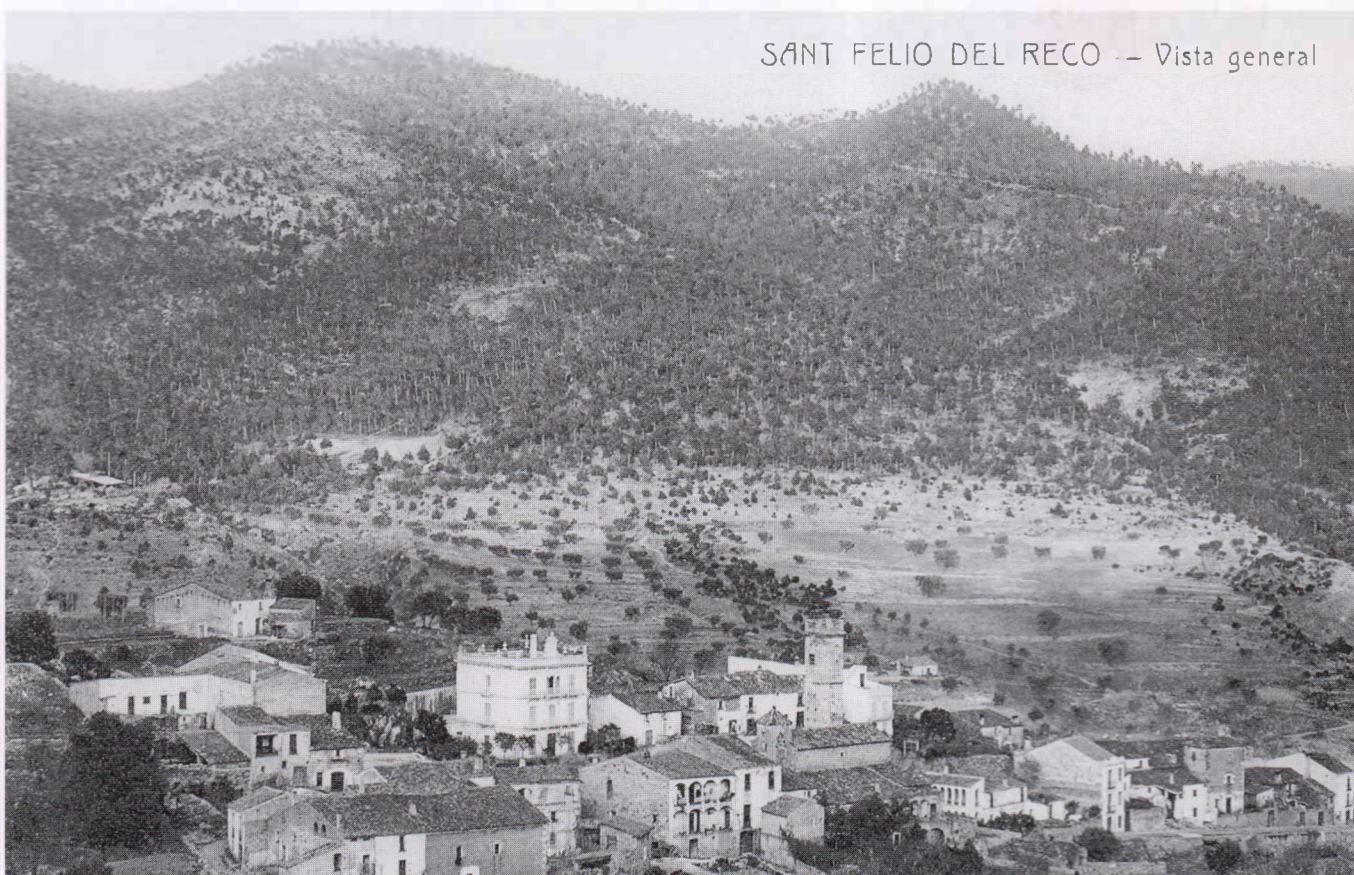
L'Àngel López Luna és un castellarenc —i molt bon col·laborador de l'Arxiu d'Història de Castellà— que pacientment, amb dedicació i una gran il·lusió per les coses del nostre poble, ha anat recollint una veritable col·lecció de postals antigues de Castellà. Li ajuda en

aquesta tasca la seva afició de brocanter i restaurador de tota mena d'objectes vells.

Gràcies a la dedicació i l'esforç del nostre convilatà, avui podem oferir-vos un recull de velles fotografies de Castellà i Sant Feliu del Racó, les quals acompanyarem amb uns petits comentaris i observacions descriptives que pretenen ajudar-nos a interpretar i conèixer com eren anys enrere les nostres contrades.

Albert Antonell

SANT FELIO DEL RECO -- Vista general

Vista inèdita del poblet de Sant Feliu del Racó agrupat al costat de l'església. A baix a la dreta es veu la torre de defensa del Mas Umbert. Al centre, els conreus pelats que veiem corresponen a

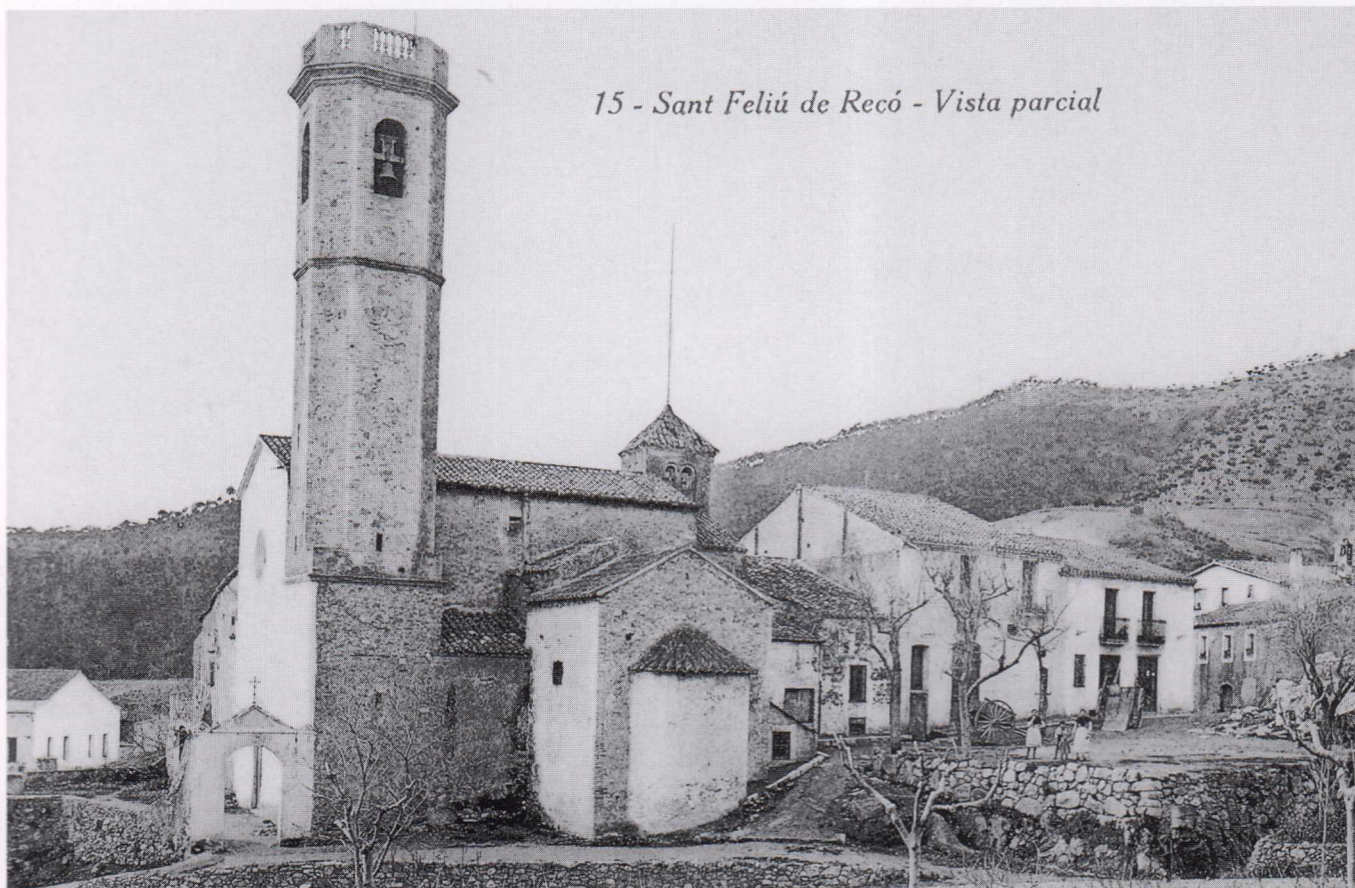
l'actual Airesol-D. A l'esquerra, hi ha l'antic forn de calç del Nastasi amb la seva pedrera. Retallat a l'horitzó destaca el Puig Capsut amb el camí que puja en diagonal cap al seu coll.

12 - Sant Feliu del Racó - Vista general

El poble de Sant Feliu del Racó amb l'escola en primer terme envoltada per una tanca de filferro. Al seu costat es veu el «trau» o «trinxera» de la carretera que s'estava construint, com podem apreciar per les piles regulars de pedra matxucada que s'hi veuen. Les alzines que hi ha a la dreta de l'escola són les mateixes de l'actual plaça de Miquel Pont.

15 - Sant Feliu de Recó - Vista parcial

L'església parroquial de Sant Feliu del Racó abans que s'hi construís la plaça del Dr. Puig. Hi veiem un parell de carros i, entremig, dues dones abillades

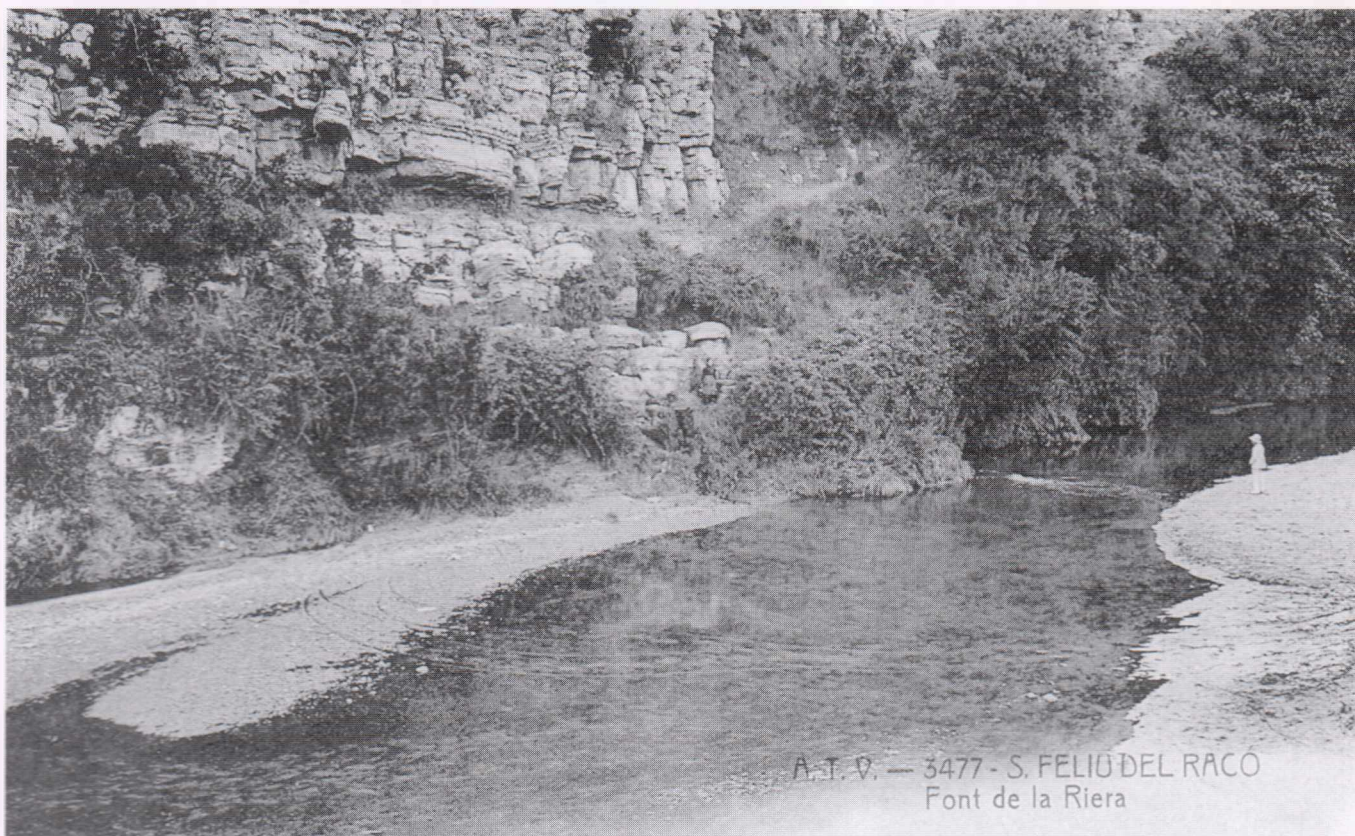
amb la valona d'hivern, acompanyades de dos infants. En primer terme, mig escapçats, uns joves plàtans al peu de la carretera.

18 - Sant Feliu del Recó - Sabater i Fàbrica Pinyot

El Sabater Nou i la fàbrica de cal Pinyot (l'actual SATINA) amb la resclosa on agafa l'aigua el rec de Fonts Calents. La fotografia és feta a l'hivern i el riu ofereix un bon cabal d'aigua. Agafada a la paret de la casa del Sabater Nou s'hi veu una conducció d'aigua provinent del molí de vent.

L'indret de la famosa font de la Riera amb els bancs de grava i sorra que les riuades van modelant al llarg dels anys. El lloc exacte de la font ens ve assenyalat pel seu desaigüe i per una dona dreta que porta un cànir a cada mà. Dóna la impressió que la deu encara no està

arreglada amb els cinc rajos que hem conegut posteriorment. L'home amb vestit clar i barret, que mira cap a la font, és possiblement un acompanyant del fotògraf. Es veuen bé les traces d'unes roderes de carro que, travessant el riu, van cap a la font.

Vista aèria del Puig de la Creu cap als anys cinquanta. S'hi veu bé el seguit d'obres que van anar realitzant la família Borrull durant els anys que en foren els masovers. S'hi aprecia el cos de l'ermita romànica i la part inferior del campanar original, abans que s'hi construís l'actual, una imitació de campanar romànic.

El carrer de l'església amb dos rengles d'acàcies. Hi veiem també al cantó dret dos plançons replantats amb la terra remoguda i el tronc protegit per uns manyocs de gatoses

com se solia fer. Dues magnífiques tartanes donen vida a la fotografia. A la punta del campanar es destaca, ben retallada, la creu de ferro que el coronava.

Magnífica perspectiva del pont nou i el pont vell amb la fàbrica de Font Calents al darrere, llunyana. També hi veiem, cap a l'esquerra, la masia de can Borrell. S'hi aprecia com el camí del pont anava de dret cap a trobar el que després seria el «Camí dels carros». En la carretera de Terrassa hi ha piles

regulars de grava al costat dels arbres novells. Ens adonem que els conreus majoritaris són la vinya i l'olivera. En primer terme hi ha precisament una pila de feixos de garbons, fruit de la poda de la vinya.

Vista de Castellar des del que avui són els Fruiters. Es veu can Bogunyà, encara sense els coberts i annexos del cantó de migdia. El carrer de la Mina era quasi tot de mitja galta.

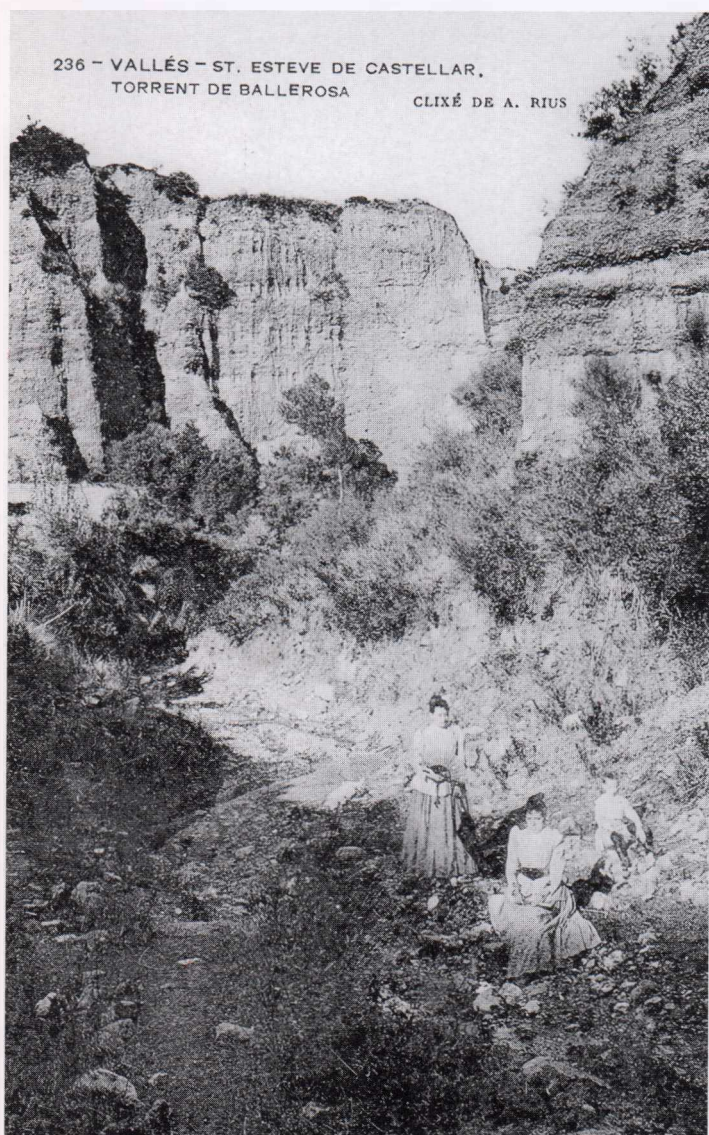
La carretera de Sentmenat ja estava oberta, però el carrer de Caldes s'hi acosta mitjançant una petita corba. A l'esquerra destaquen les escoles Tolrà i la fàbrica de Toribio Poble «L'Estaca».

Una vista de Castellàr des de la primera casa del carrer de Sant Jaume.

Hi destaca el grandíós clos del Camp Senyor amb un camí que el travessava des d'un portal que es veu sota el gran edifici de la Rabassada. Darrere hi sobresurt el torreó que hi havia a la Vallesana, coronat pel seu molí de vent. S'hi veuen també els safarejos i cal Manescal; la baixada de cal Verge, el carrer del Molí i l'inici del carrer del Pont. Es palesa en tota la seva magnitud l'escassa vegetació de la muntanya del Puig de la Creu.

Aquesta postal és una incògnita no resolta per a la història local. El topònim Balterosa no el tenim reconegut ni identificat. Potser és un error d'edició. Això no obstant, la imatge fotogràfica podria ser de la part final del torrent mitger, entre el Castell i Castellàr Vell. Deu ser presa cap a l'estiu, ja que les dues dones porten un vano, possiblement per apaivagar la calorada que deu suposar caminar per aquests tocoms amb uns vestits llargs fins als peus...

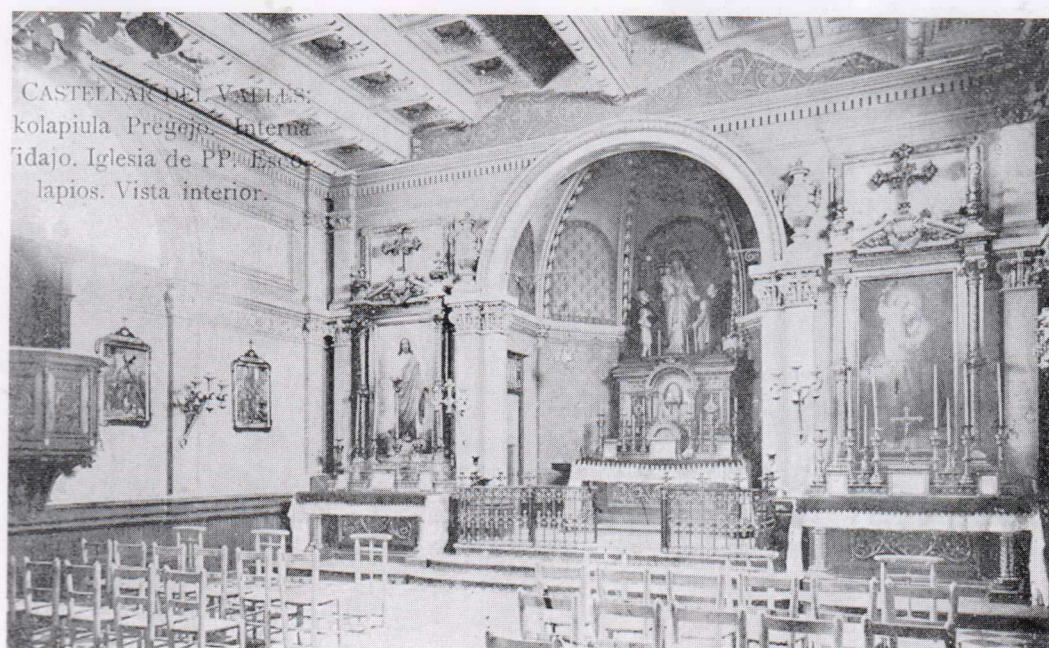

Clàssica vista de la part més alta del poble, a l'Era d'En Petasques, des de sobre la pedrera d'En Meyma. S'hi veuen els camins que s'endinsen cap a l'explotació d'on ha sortit al llarg dels anys molta de la pedra emprada en la construcció de les cases del poble. Al lluny hi veiem la carretera de Sabadell indicada per la fosca ratlla que formen els seus arbres.

El gran edifici de les Escoles Tolrà flanquejat per un passeig Tolrà embellit per acàcies i amb una carretera de Sentmenat amb uns joveníssims plàtans. Al davant hi ha el gran hort tancat que després seria un parc i avui, una part, la plaça de Francesc Macià. En aquesta postal, com en altres, hi veiem paraules en esperanto

CASTELLÀ DEL VALLÈS:
kolapiula. Preĝejo. Interna
vidajo. Iglesia de PP. Escol
lapios. Vista interior.

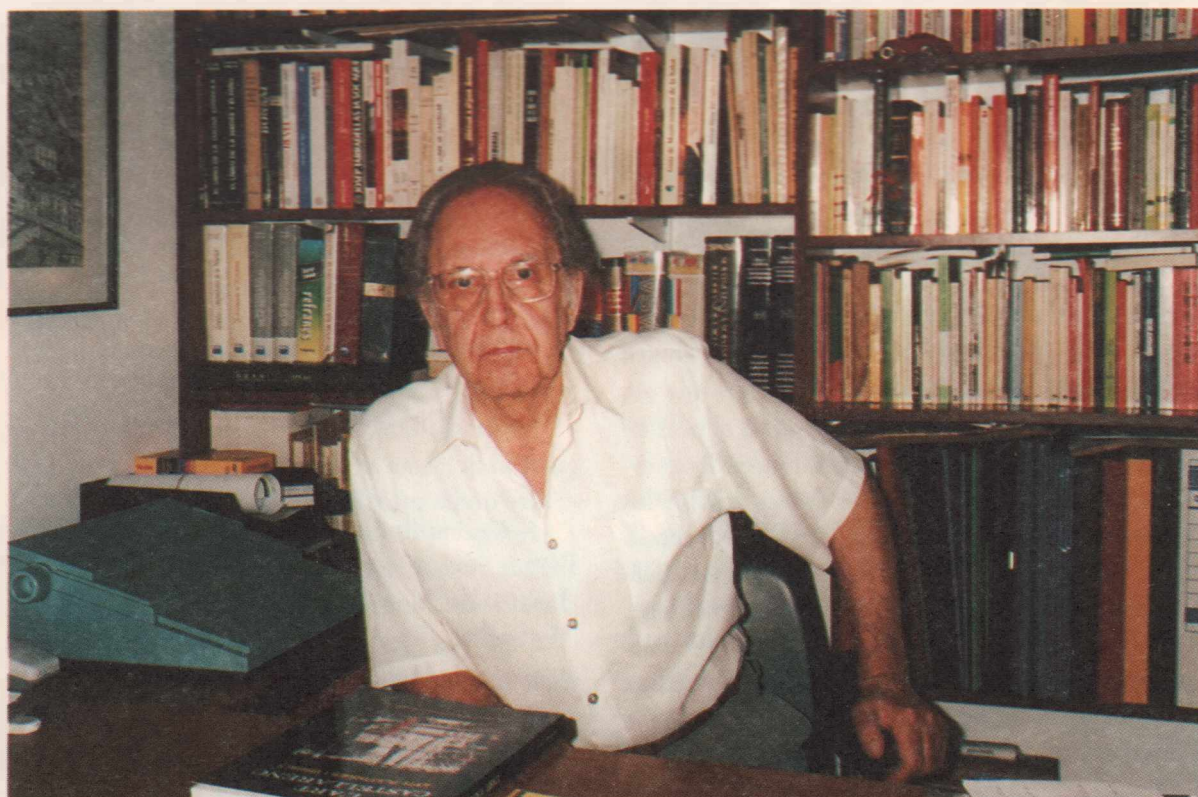
L'actual capella de la Mare de Déu de Montserrat, aleshores església de l'Escola Pia, presentava aquest magnífic aspecte en el seu interior. La gran riquesa decorativa era pròpia de l'època. Hi veiem parcialment una trona de fusta amb elements de talla; quadres de grans dimensions, aplics, la barana del presbiteri i cadires de boga.

gent D'aquí

3

Josep Arderius

Josep Arderius i Casanovas (Castellar del Vallès, 1925) va rebre la passada festa major la Medalla de la Vila, la màxima distinció que atorga el poble de Castellar als seus fills predilectes. Els jardins del Palau Tolrà es van fer petits per encabir un poble desitjós d'aplaudir la trajectòria d'un home que ha treballat durant

molts anys al servei no només de l'anomenat 'hospital' sinó de moltes altres entitats de la vila.

L'Arderius ha donat sempre la impressió d'enteresa intel·lectual, cívica i moral, de tasca callada al servei del poble i de les persones de Castellar, sense sectarismes ni demagògies.

—Vas néixer a Castellar el 1925, de manera que quan esclata la guerra civil (1936-39) eres un adolescent d'11 anys ¿Quin record t'ha quedat d'aquella època?

—Un record de por, perquè els meus pares, tot i que no s'havien significat políticament, tenien una mentalitat més de dreta que no d'esquerra. El meu pare no va ser objecte de persecució però sí el meu oncle, el doctor Casanovas, que va sofrir un atemptat. Hi havia, doncs, un clima de terror. Recordo perfectament com van cremar l'església: hi van anar treient coses en camions durant molts dies, i ho cremaven a l'esplanada de la plaça Major, davant de casa meva. Els primers dies d'esclatar la guerra van assassinar molts convilatans. Un parent nostre, en Ricard Sampera, que formava part del comitè revolucionari, va facilitar la fugida del rector donant-li un carnet de la UGT. En ser descobert no se sap què va passar però mai més s'ha sabut res d'ell. Tot això provocava molta por. Quan sentíem un cotxe —en aquella època en circulaven molt pocs i tots estaven en mans dels comitès— sempre teníem el temor que no s'aturés davant de casa. Aquesta por va durar fins i tot un temps després d'acabada la guerra.

—¿I com va ser l'escola que vas viure?

—Abans de la guerra jo anava als Escolapis, on ara hi ha la caserna de la guàrdia civil, però com que els van tancar l'escola, vaig anar un temps amb el mestre Pla, on ara hi ha l'escola la Immaculada. Durant la guerra vaig anar a l'escola nacional Carles Tolrà. Ara bé, les dificultats que presentava l'escola per l'aglomeració d'alumnes i la manca de mestres van fer que deixés d'assistir-hi. Després una noia de Barcelona, Josefina Font, que tenia carrera i vivia a prop de casa, ens va fer classes al Josep Maria Torras i a mi d'aritmètica, gramàtica i fins i tot de francès. En acabar la guerra, com que ja tenia catorze anys, vaig anar a treballar, primer a l'ajuntament i després d'aprenent de manyà a cal Rabasa.

—¿Què fèieu els joves de 16, 18, 20 anys en aquella època?

—Tothom treballava. Jo vaig fer un curs de comptabilitat a cal Taché, a Sabadell, mentre continuava treballant, ja que després de la guerra els recursos econòmics eren pràcticament zero. Tots els joves havien de treballar d'aprenents o del que fos.

—¿Com era la vida a Castellar durant els anys quaranta i cinquanta?

—Els primers anys després d'acabada la guerra van ser molt durs. La intranquil·litat i la por van passar a moltes persones de tendències esquerranes que foren víctimes d'excessos, vexacions i denúncies que van portar molts castellarencs als tribunals militars, les sentències dels quals obeïen més a la repressió i a la imposició del temor que a l'exercici de la justícia. Després es va constituir la Falange Española Tradicionalista y de las JONS i ens obligaven a tots els joves del poble a anar-hi els dissabtes al vespre. No se n'escapava ningú

perquè passaven llista. Això es feia a la planta que havia estat el cafè de cal Tort, al costat de l'Ateneu, que va ser ocupat per la Falange. S'hi donaven consignes del "Movimiento" i s'assajaven himnes i cançons marcial i fins i tot pràctiques d'instrucció militar. Després va aparèixer Acció Catòlica que va rebre un impuls molt fort de mossèn Bardés, el qual em va influir considerablement. A partir d'aquí van començar a produir-se rivalitats o tensions amb el règim que van desconcertar a molta gent, i de mica en mica es van anar obrint nous horitzons.

—Lentament, doncs, el poble es va anar refent i comencen a aparèixer les primeres entitats, el Centre Parroquial, el setmanari *Forja* (1946), la reforma de l'Ateneu (1952), la SEAC (1953)...

—Jo vaig ser present en les reunions que es van fer abans de l'aparició de *Forja*, el març del 1946, però just un mes després m'incorporo al servei militar, de manera que la meva vinculació va ser escassa. Quan acabo la mili trobo que hi ha molts canvis de vicari i no tots estaven prou disposats a tirar endavant la *Forja*. En algun d'aquests períodes vaig fer tasques de coordinació amb la Lourdes Torrella, que n'era el pal de paller, i amb en Joan Piñot, l'avi Castells, en Josep Cabré i en Felip Valls.

La meva feina a *Forja* ha estat més aviat grisa, alguns articles escadussers, perquè la veritat és que escriure no ha estat mai el meu fort.

—Un capítol a part el mereix la teva vinculació a l'Obra Social Benèfica que va començar el 1954 i ha durat fins ara, o sigui més de quaranta anys...

—Sí, però cal aclarir que en els primers anys va ser molt minsa, donat que el pes el duïen les monges i la junta es reunia molt de tant en tant. Quan m'hi vinculo seriosament va ser en els darrers anys, quan el primer ajuntament democràtic (1979-1983) decideix municipalitzar l'Obra. Jo em vaig sentir ferit per la manera com es va plantejar, i encara que jo vagi personalitzar una mica la primera reacció, va ser tota la junta, de forma unànime, que ens vam posar a treballar per reconduir aquella situació i per donar a l'Obra un nou impuls modificant algunes coses però sense canviar els seus fonaments jurídics.

—Als anys setanta, a les acaballes del franquisme, entres en la comissió local del Congrés de Cultura Catalana, organisme unitari i democràtic que pretenia normalitzar la llengua i la cultura catalanes i proposar un altre tipus d'urbanisme per a Castellar, ¿com valores aquella etapa?

—L'actuació de la comissió va dinamitzar la política local. Va fer una bona feina pel que respecta a la catalanització del poble i també va condicionar positivament una bona part del pla comarcal d'urbanisme que s'estava elaborant. El record d'això m'obliga a dir que encara que va ser el treball d'un grup, és inqüestionable

LA FOTOGRAFIA ELEGIDA PER L'ENTREVISTAT

“Aquesta fotografia, que correspon a un dibuix d'en Francesc Daví, mostra la casa on vaig néixer i el casc antic de Castellà. Em recorden els anys de la meua infància i joventut”

ble que un dels motors va ser en Josep Caixach.

—Quan arriben les primeres eleccions municipals democràtiques, el 3 d'abril de 1979, als partits els costa molt trobar castellarencs de soca-rel per anar a l'ajuntament, de manera que els tres caps de llista que es presenten són tots nascuts a fora, ¿com t'ho expliques?

—No ho sé. Potser no és més que una casualitat que es va produir en aquell moment, ja que posteriorment no ha tornat a passar. A mi em van venir a trobar els d'Unitat d'Esquerrers per encapçalar la llista, però jo, a part que no me'n considerava prou capacitat, feia poc temps que havia mort el meu pare i no sabíem què faríem amb la botiga.

—A la segona legislatura, però, ja t'hi vas comprometre com a independent a les llistes de CiU, i fins i tot en vas arribar a ser alcalde a causa de la mort sobtada de l'alcalde Miquel Pont. Després de tants anys, ¿creus que va ser positiva l'experiència? ¿Què en destacaries?

—L'experiència la considero totalment positiva, i encara que va ser breu, del 27 de maig de 1986 al 8 de juny de 1987, hi va haver temps per viure situacions agradables i no tan agradables, però totes enriquidores. Cal dir que jo no era un alcalde a plena dedicació, sinó que havia d'alternar aquesta tasca amb la meua feina professional, cosa que se'm feia difícil. Dels aspectes agradables destacaria l'acord per la compra del Palau Tolrà, cosa que va fer possible endegar l'Institut i més tard convertir-lo en l'actual Casa de la Vila.

—73 anys després del teu naixement, Castellà ha crescut, com ho han fet tots els pobles i ciutats de les rodalies, Sabadell, Terrassa, Matadepera, Barcelona...

¿Creus que Castellà creix massa?

—Jo crec que Castellà ha tingut un creixement bastant lent i controlable, cosa que ha evitat que es realitzessin disbarats com els de Cerdanyola o Rubí, per exemple. D'altra banda aturar el creixement d'un poble és impossible. El que s'ha de fer és reconduir-lo perquè sigui equilibrat, com ja es va fent.

—¿Què és el que més t'agrada i el que menys del teu poble?

—El que més m'agrada és el paisatge, l'entorn de Castellà. Hi ha poques poblacions que el tinguin. També m'agrada el casc antic, potser perquè m'és familiar. El que canviaria si pogués és el traçat de la carretera de Sabadell a Sant Llorenç perquè divideix el poble i és un perill per a la gent gran i els infants. D'això se n'ha parlat en les reunions de revisió del pla general, però sembla que fer-la passar al costat del riu és costós i complex.

—El 12 de setembre de l'any passat l'ajuntament et va concedir la Medalla de la Vila per la teua trajectòria cívica. Va ser el lliurament que va comptar amb més assistència de públic, ja que el jardí del Palau Tolrà era ple de gom a gom, ¿un any després quin record te n'ha quedat?

—Un record molt bo, perquè com que tinc un caràcter més aviat introvertit, no sabia com reaccionaria el poble, per això vaig quedar-ne molt content, no només per l'assistència de gent sinó per les converses i cartes de felicitació que vaig rebre. Ho agraeixo sincerament. És un record que no se m'esborrarà mai.

JOSEP RAMON RECORDÀ

Vint-i-cinc preguntes breus a Josep Arderius

—**¿Li agrada el seu nom?**

—Em sembla bé; com qualsevol altre.

—**¿El treball que fa coincideix amb la seva vocació?**

—Dels diversos treballs que he fet, el dels últims vint anys abans de jubilar-me és el que m'ha proporcionat major satisfacció.

—**Digui'm una ocasió en què l'atzar hagi modificat clarament la seva vida.**

—Crec que la vida té un factor d'atzar i que petites coses hauran influït en el meu camí encara que no les hagi percebut.

—**Quan la raó diu una cosa i el sentiment una altra, ¿per quin dels dos es decanta més sovint?**

—M'esforço a decantar-me per la raó.

—**¿Què li agradaria canviar del seu entorn més immediat?**

—Les mostres d'incivilitat, petites i no tan petites, que denoten una desconsideració envers els altres.

—**Per curta que fos, ¿quina ha estat la seva passió més intensa?**

—No sóc un home apassionat.

—**¿A què li resulta impossible dir no?**

—A una proposta desinteressada o altruista que consideri oportuna i a la qual pugui aportar-hi quelcom.

—**¿Amb quin dels cinc sentits se'l pot seduir més fàcilment?**

—Amb la vista.

—**¿Què fa quan se sent acorralat?**

—Procuro mantenir o recuperar la calma per sortir-ne de la millor manera possible.

—**¿Quina història de ficció li hauria agradat haver protagonitzat?**

—No se me n'acut cap. No ho he pensat mai, això.

—**¿Quina història de ficció li agradaria haver inventat?**

—Qualsevol dels contes de Pere Calders.

—**¿Què és el que més fàcilment es perdona a vostè mateix?**

—La poca perseverança.

—**¿I als altres?**

—Fins ara, totes les accions que han pretès afectar-me negativament. Tinc el propòsit de mantenir aquesta disposició.

—**¿Quant temps triga a recuperar-se d'un fracàs i quant d'un èxit important?**

—Trigo molt més temps a recuperar-me d'un fracàs que d'un èxit.

—**Expliqui'm una situació en què s'hagi volgut fondre.**

—N'he patit més d'una, però se'm fa difícil explicar-ne cap.

—**¿Quina música l'emociona fins a fer-lo plorar?**

—*El cant dels ocells* interpretat per en Pau Casals, m'emociona molt però sense arribar-me a fer plorar.

—**¿En quina circumstància cantaria un himne?**

—En un acte d'afirmació patriòtica.

—**Si es veiés forçat a ocupar un càrrec polític, ¿quin exerciria amb més entusiasme?**

—En tinc una curta experiència: el d'alcalde.

—**¿A quin personatge viu li canviaria l'ofici?**

—Considero que no tinc cap dret a canviar l'ofici de ningú.

—**Imaginem que Aladí li ha satisfet els seus dos primers desitjos personals, ¿quin seria el tercer?**

—Tenir la potestat o la influència suficient per solucionar els problemes que les circumstàncies em fan viure de prop.

—**¿Com s'imagina el paradís?**

—Penso que és un concepte transcendent i per tant no tinc elements per imaginar-me'l.

—**Si pogués, ¿a qui faria tornar a la vida?**

—A tota persona jove que s'ha quedat a mig camí dels seu projecte de vida.

—**¿Què pensa en llegir els versos de Jaime Gil de Biedma: "Envejecer, morir, es el único argumento de la obra"?**

—No hi estic d'acord. L'argument de l'obra és col·laborar en l'esforç col·lectiu, d'acord amb els dons i la capacitat de cadascú per tal d'aconseguir una vida més feliç per a tots.

—**¿Què és el que dona sentit a la seva vida?**

—Tot el conjunt de coses que han conformat la meua vida i l'esperança o la il·lusió d'anar-hi incorporant valors.

—**¿Què canviaria de vostè mateix si pogués?**

—Penso que les persones som un equilibri més o menys aconseguit. Em temo que canviar alguna cosa pot ser, si més no, arriscat. Com a mal menor em quedo tal com sóc.

Josep Ramon Recordà

Notes de Cerdanya (1992)

A Llivia comença avui l'XI Festival de Música amb l'actuació de l'orquestra filharmònica i el cor estatal de Minsk (Bielorússia). Justament aquest matí he llegit al diari *Avui* la crítica del concert que aquesta formació havia fet al Liceu de Barcelona dijous passat amb motiu de l'Olimpiada Cultural Barcelona'92. El programa és diferent al del Liceu, on van cantar el *Llibre vermell* de Xavier Benguerel amb un gran èxit.

Realment em sembla increïble que una formació orquestral de l'antiga Unió Soviètica, que fa pocs dies va actuar al teatre més important de Barcelona, ara ho faci en una població cerdana amb menys d'un miler d'habitants censats. Recordo que l'agost del 1978 vam assistir a aquesta església parroquial a un recital de cançons trobadoresca muntat per l'inquiet Esteve Albert. Érem deu o dotze espectadors. Ara em sorprèn trobar l'església plena, cinc o sis-cents persones. ¿Com és possible aquest miracle? D'això, ens en va parlar magistralment la Montserrat Roig en un dels seus articles a l'última pàgina de l'*Avui* publicat el juliol de l'any passat amb el títol "La mitja lluna de la Cerdanya". Allí diu que el responsable que a Llivia es facin aquests concerts de tanta qualitat és en Josep Vinyet, secretari de l'Ajuntament i president del Patronat organitzador. Ell és l'ànima d'aquest festival, un dels millors que es fan a l'estiu al nostre país. És un altre exemple que moltes vegades Catalunya l'ha construïda en bona part la tenacitat d'uns pocs individus que han fet en solitari el que en altres països fan col·lectius amb molts més recursos.

El concert d'aquest vespre ha començat amb l'obertura de *Ruslan i Rudmila* de Glinka i el *Concert en la menor per a violí i orquestra* op. 53 de Dvorák. Dues obres magnífiques. La segona part ha estat impressionant: *L'execució de Stepan Razin*, poema cantata per a baix, cor i orquestra amb lletra del poeta rus Evgueni Yevtuschenko i música de Dimitri Xostakòvitx.

Aquesta cantata explica l'execució del bandoler Stepan Razin a càrrec dels botxins del zar en una plaça de Moscou, davant de la mirada grotesca del propi zar i el respecte i l'admiració de tot el poble, que no veuen en Stepan un assassí sinó el lladre que roba als rics per donar-ho als pobres. Com ara el nostre Serrallonga. La interpretació de l'orquestra, el cor, i el baix Vladimir Graschenko, dirigits per Leo Krämer, ha estat magistral i ens ha arribat a emocionar, i malgrat que avui a la Cerdanya feia una nit de llamps i trons, l'orquestra amb el seu so vibrant els ha arribat a tapar.

(1 agost 1992)

El santuari de Bell-lloc és un dels més populars de la Cerdanya. Encimbellat dalt d'un suau turonet, és un dels miradors més destacables d'aquesta bellíssima comarca, si bé jo crec que la millor

vista i més extensa és la que s'albira des del pic de Cambradase.

El camí més fàcil per arribar a Bell-lloc és pujar-hi des del balneari de Dorres, ja que hi mena una pista forestal apta per a tot tipus de vehicle. Nosaltres, però, ens estimem més pujar-hi per una altra vall més tranquil·la i desconeguda, a la qual s'arriba des d'Enveig. D'aquí surt una carretera estreta que porta a Feners i Brangolí, pobles de només cinc o sis masies cadascun, la majoria de les quals estan deshabitades. Enmig d'aquests poblets es conserva el dolmen anomenat Cova del Camp de la Marunya, considerat un dels més antics de la Cerdanya.

A Brangolí hi ha l'esvelta església de Sant Fruitós, que data de l'any 1850. Es va aixecar damunt d'una església romànica de la qual no queda cap resta, i constitueix la parròquia d'aquests dos pobles, i fins i tot de Bena, el tercer vilatge d'aquesta vall tan amagada.

De l'última masia de Brangolí surt un camí, estret però ben senyalitzat, que puja lentament per entre avellaners, bedolls, verns i àlbers esvelts fins al coll de Juell. Des d'aquí la solitària ermita de Santa Maria de Bell-lloc és a tocar.

En arribar-hi ens sorprèn que aquesta església romànica del segle XII estigui tancada només per una balda que es pot badar fàcilment. L'interior és molt fosc i desmoblat, l'altar està separat amb una porta reixada que també es pot obrir. Hi havia hagut una talla romànica singular que avui es pot veure a l'església de Dorres.

A fora fa una tarda tranquil·la, i podem veure des del coll de la Perxa i el pic de Cambradase fins a la Serra del Cadí passant per la carena del Puigmal, la Tossa d'Alp, el Moixeró i tots els petits pobles d'aquesta vall de pessebre.

Anem a veure una barraca de pastors que hi ha a redós de l'església, a la cara nord. Trobem corerols una mica seques i les restes d'un edifici, ara sense cobertes, que no sabem quina funció havia tingut. A les parets, però, hi ha unes pintades desconegudes al nostre país, ja que no demanen la independència de Catalunya, com és habitual, sinó l'expulsió de França dels jueus. Un altre fet que ens fa pensar que no hi ha una sola Cerdanya sinó dues i força diferents.

(5 agost 1992)

Palau de Cerdanya és aquests dies "El poble del llibre català", amb abundants paradetes de llibres catalans, exposicions, conferències, sardanes i cantades d'havaneres. Nosaltres ens hi arribem el dissabte, que és quan comença la festa segons consta en el programa.

Palau és un poble de pagès molt petit que es conserva quasi intacte, ja que no s'hi ha fet cap urbanització

d'aquestes que ara creixen com bolets. De manera que en passejar-hi encara és possible veure obertes les magnífiques portalades de les cases velles i irregulars però admirables, amb les gallines i els ànecs picotejant pel corral i les antigues eres.

A la plaça del poble, petita i situada al costat de l'església, s'hi han instal·lat una desena de parades de llibres.

Hi ha un parell de coses que em criden l'atenció, la primera és l'escassa presència de públic, malgrat l'escampadissa de cartells per tota la comarca; la segona és que els venedors de llibres catalans no parlen la nostra llengua: quina contradicció promoure una cultura que no s'utilitza!

A la Cerdanya d'administració francesa el català és com el llatí: una peça de museu. I les llengües, com sabem, no moren per decret sinó quan la gent deixa de parlar-les. Aquí tenim un exemple esborronador: veig mares joves que als seus infants només els diuen dues o tres paraules seguides en català, són incapaces d'acabar una frase composta i es passen ràpidament al francès. El futur del català hi és tètric!

A les set de la tarda hi ha anunciada una conferència al *Manoir* de la població a càrrec de Josep Pous i Porta i de Josep M. Solé i Sabaté sobre *La repressió franquista a la Cerdanya*.

El *Manoir* és una mena de torre-xalet voltada de jardí i construïda a començament de segle. A dintre hi ha una exposició de cartells sobre la República i la Guerra Civil cedides per l'Arxiu Nacional de Catalunya. L'exposició és interessant, però el local és ròneg i desmuntat. Es nota que no s'hi viu, ja que tot és brut i descarat. En una sala annexa, que devia ser el menjador de la casa, hi té lloc la conferència. Hi ha una trentena de cadires plegables de fusta que, incomprensiblement, s'omplen d'un públic majoritàriament català i d'edat avançada. No hi ha cap jove, només dues noies que enregistren la conferència per a Radio Pyrénées Catalanes, l'emissora comarcal amb centre a Font-Romeu, i una altra noia molt prima que fa fotografies, suposo que per a l'*Indépendant*, el diari de la comarca.

La presentació de l'acte va a càrrec de l'alcalde del poble que ho fa primer en francès i després en català.

En Joan Pous, fill de Bellver, parla breument de la història de la guerra civil a la Cerdanya, i en Josep M. Solé, professor d'història a la Universitat Autònoma de Barcelona, explica extensament què va ser la guerra civil i el franquisme. No ens diu gran cosa que no sapiguem, sols que ell per fer la seva voluminosa obra sobre *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)* va tenir molta feina perquè la gent encara ara, després de més de cinquanta anys, es nega a parlar d'aquells fets tan dramàtics. Hi ha una mena de pacte de silenci per esborrar de la ment col·lectiva aquells esdeveniments.

Solé diu que és possible, com veiem aquí mateix, tenir molts cartells sobre les consignes i la ideologia re-

publicana, però que no existeix material gràfic sobre la repressió franquista, ja que va ser molt subtil. No hi ha gairebé cap document escrit on es digui que s'ha d'aniquilar la llengua catalana, o que s'ha d'afusellar els ciutadans que havien col·laborat amb la República, en alguns casos simplement pel fet d'haver estat elegits aleatòriament presidents d'una mesa electoral. Explica com jutjaven la gent i com decidien executar-los en pocs minuts, i doncs amb judicis sumaris i sense cap advocat defensor ni garanties democràtiques. El terror psicològic sobre els afectats per la repressió va ser tan intens i extens que després d'enllestir el seu voluminós llibre sobre la repressió franquista, Josep M. Solé va arribar a una única conclusió: la història de la repressió a Catalunya encara està per explicar.

(8 agost 1992)

Parlo amb la Maria Teresa, una artista que viu a Iravals. La seva casa antiga està restaurada amb tot l'encís de les cases cerdanes, fusta, pedra i pissarra negra a l'exterior. A l'interior tot són petits detalls artístics d'un bon gust exquisit.

M'explica detalls de la seva època escolar que fan esborronar i aclareixen moltes coses de les que veiem diàriament. L'Alta Cerdanya ha estat tradicionalment una comarca molt pobra, només hi malvivien uns pocs pagesos i ramaders. El jovent, doncs, no tenia altre remei que fer-se funcionari (mestre, policia, militar...) per poder viure. L'Estat francès és tan centralista que té el costum de dispersar els seus funcionaris per tot l'hexagon, els del nord els envien al sud i a l'inrevés, a fi i efecte d'evitar els nacionalismes, de manera que a la Catalunya Nord tots els mestres que hi havia no eren del país, sinó d'altres regions, i així és impossible que s'integressin, per això aquells mestres de la seva infantesa no entenien ni acceptaven que la mainada parlés altra llengua que el francès. "Soyez propres, parlez français" (sigueu nets, parleu francès), escrivien a la pissarra. O sigui que segons aquells mestres, cap dels quals era de la regió, parlar en català era parlar "brut" i fins i tot "repugnant". En conseqüència els nens i nenes ho havien d'evitar.

"Si veien que parlàvem en català entre nosaltres ens pegaven i ens castigaven", m'explica la Maria Teresa. Donaven una pedreta a qui sentien parlar el català, que passava a un altre si també el sentien. Al final de la classe, l'últim que s'havia quedat amb la penyora era castigat exemplarment. Hi havia doncs a l'aula un clima de terror i autoodi. "Fins i tot s'havia arribat a l'extrem d'enviar a casa els nens que vivien a prop l'un de l'altre per camins diferents, per tal que durant el camí no poguessin parlar en català entre ells".

(10 agost 1992)

Pujar al pic Carlit des del llac de les Bulloses és l'excursió més clàssica i bonica de l'Alta Cerdanya. A l'estiu hi pugen cada dia centenars d'excursionistes, i els voltants del llac s'omplen de desenes de cotxes que a alguns els pot semblar un atemptat ecològic. Jo no ho critico, sempre que es faci amb una certa mesura i control. Si no s'hi pogués pujar en cotxe, la meravellosa regió de les Bulloses estaria a l'abast d'uns pocs muntanyencs; ara en gaudeix molta més gent de totes les edats, fins i tot vells i infants. I això és positiu. No m'ha agradat el que ha succeït amb l'altra regió lacustre destacable de la zona, els llacs de Camporrells, magnífics i feréstecs, però on es prohibeix l'accés en cotxe. Qui vulgui arribar-hi ha de pujar en un telefèric molt car, no apte per a segons quines edats o per als passatgers amb vertigen.

A més, a tots aquests llocs de muntanya aparentment massificats, si vols estar tranquil tens una solució molt fàcil: n'hi ha prou en no seguir la ruta convencional per trobar-te ben sol. Així ho hem fet nosaltres que hem volgut arribar a les Bulloses a peu i no en cotxe, per la vall d'Angostrina. Des d'aquest poble, situat entre la carretera d'Ur a Font-Romeu, surt una pista forestal estreta i sense asfaltar que arriba fins a l'ermita romànica de Sant Martí d'Envalls, perduda i solitària. Tanmateix, és una esglésiola carregada d'història i art. Va ser consagrada el 1164 per Bernat, bisbe d'Urgell, i estava annexada a un hospital o hostel que s'explica perquè era lloc de pas per als ramats trashumants de la Cerdanya cap al Carlit, les Bulloses i el Capcir.

Aquesta humil església, petita i ben conservada, d'una sola nau capçada per un absis semicircular, tenia en el seu interior una talla de Crist en Majestat, un gran retaule pintat amb Crist i els dotze apòstols, i un retaule baldaquí amb una talla de la marededéu policromada amb dues representacions pictòriques de l'Anunciació i de la Visitació, tot en un bellíssim estil romànic. Ara tot aquest tresor està escampat en col·leccions particulars i en museus, si bé alguna figura va ser robada.

A Sant Martí d'Envalls deixem el cotxe i seguim l'itinerari marcat amb senyals grocs i vermells. El camí va pujant suaument per entre freixes, àlbers i bedolls. Quan arribem al coll del Cap de l'Home, després d'una forta pujada, aleshores la vall s'eixampla considerablement i la vegetació canvia radicalment, els arbres de ribera són substituïts per la vegetació alpina, gespa, nerets, pi negre, avets... Arribem al refugi de Combeleran després de travessar diverses vegades el Tet, un riu aquí força enjogassat. Hem trigat dues hores i mitja per pujar i no hem trobat ni una ànima, a desgrat que les Bulloses és ple de cotxes.

Esmorzem al refugi i decidim no entretenir-nos-hi gaire, perquè al cel hi ha uns cúmuls negres que amenacen de descarregar d'un moment a un altre.

(11 agost 1992)

Nova conversa a casa d'en Jordi Pere Cerdà, el millor poeta i escriptor de la Cerdanya. Ens veiem a la seva casa de Sallagosa, en una sala espaiosa, plena de llibres, pintures i mobles vells. Algunes dades de la seva vida i de la seva poesia ja van aparèixer al número 11 d'*Artilletres*.

Avui fa una tarda tranquil·la, encara que xafogosa. El silenci dominant afavoreix la conversa. Li he portat l'últim exemplar aparegut d'*Artilletres* i li he demanat alguns poemes inèdits per fer-ne una separata, però m'ha dit que fa temps que no n'escrui. Diu que té una novel·la inacabada, que fa vint anys que arrossega, i que no sap si mai l'acabarà perquè l'acció transcorre al segle XVIII i hi ha coses que abans d'escriure-les les hauria de documentar. "A més jo sóc molt lent escrivint", em confessa.

M'explica també que aquest desembre apareixerà el seu recull de contes *Col·locació de personatges en un jardí tancat* a Columna, ja que l'editorial francesa que li va publicar el llibre no el va distribuir correctament i no ha arribat enlloc. Malgrat haver rebut el Premi de la Crítica Serra d'Or 1991 per la seva esplèndida obra de teatre *Quatre dones i el sol*, ningú no en parla d'ell ni de la seva obra, cosa que li sap greu. Només en Triadú en va parlar una mica d'aquest premi, sense aprofundir-ne gaire. Li comento que malauradament el fet que apareguin obres literàries d'un cert gruix i que ningú en parli és força freqüent en la nostra literatura.

En Cerdà veu les coses de la cultura catalana diferent de com les analitzem nosaltres. En part per la distància, en part per la seva formació francesa. Ens critica que sempre estiguem parlant de la societat burgesa barcelonina per aquesta mena d'esperit de revenja, diu ell, que domina entre els escriptors catalans, ja que sempre estem parlant de la guerra civil, del franquisme i de la persecució de la llengua catalana. Creu que hauríem de discutir sobre temes més universals i no tan locals.

El català a Cerdanya continua reculant, però ell és optimista pel que fa a la situació de la llengua a la Catalunya Sud, en part pel seny que considera que mantenen els dos principals polítics catalans que, segons ell, són Jordi Pujol i Pasqual Maragall. Creu que les coses s'estan portant correctament i que en quinze anys s'ha avançat moltíssim.

Ell treballa força. Fa poc va fer una conferència en català, com sempre, al seu poble veí, Estavar. El tema era sobre els pastors a Cerdanya i el local era ple. Ara prepara un treball per a una miscel·lània en homenatge a Joan Triadú. També prepara una conferència que li ha encarregat la Marta Pessarrodona, directora de la Comissió per a la difusió internacional de la llengua catalana. Diu que segurament parlarà sobre Gaston Bachelard, un pensador francès les idees del qual troba a faltar en la nostra societat.

(12 agost 1992)

Oceja —o Osseja, sembla que els filòlegs no s'acaben de posar d'acord— vista des de lluny, és una de les viles més lletges de la Cerdanya, sobretot per un conjunt de gratacels que desfiguren l'harmonia d'aquesta comarca. A desgrat d'això, el casc antic és ampli, net, perfectament remodelat, amb els balcons i les entrades de les cases plenes de flors.

Avui s'hi celebra la XII edició de la Diada de la Cerdanya, una iniciativa de l'Institut d'Estudis Cerdans amb l'objectiu de sensibilitzar tothom, pobles i estats, perquè la Cerdanya torni a ser una sola comarca. La primera trobada es va fer el 1980 a Puigcerdà i com que és una festa itinerant, ara li toca el torn a Ocejá, això sí una setmana abans del que és habitual: el tercer diumenge de setembre, ja que el proper diumenge se celebrarà a França el polèmic referèndum sobre el Tractat de Maastricht.

Ahir van començar els actes culturals, folklòrics i també les conferències i debats sensibilitzadors i reivindicatius. Aquesta tarda, a la plaça de davant de l'Ajuntament (bandera francesa al mig voltada de banderes catalanes), s'hi celebra una animada ballada de sardanes i un festival de dansa catalana a càrrec de l'Esbart Cadí de Bagà.

Hi ha un bon ambient perquè el dia és serè i assolellat, tan sols algun cúmul escadusser treu el nas per darrere el Puigmal, sense que ningú se n'adoni, atents com estan contemplant les evolucions de l'alegre esbart dan-saire.

Els carrers que voltan la plaça són plens de les habituals paradetes amb els productes típics de la zona, formatges, embotits, mel, figures d'artesanía... En totes les parades hi ha algú que bada, excepte en les de llibres en què tothom passa de llarg.

En acabar l'última dansa tenen lloc els parlaments. L'alcalde d'Ocejá fa un bon discurs en un català força correcte. Hi expressa el seu desig de progrés i benestar per a totes les viles de la comarca. Després passa el relleu a la vila encarregada d'organitzar-ne la propera edició, la de l'any 1993, que d'acord amb la tradició, ha de ser de la Catalunya Sud. En aquest cas Lles de Cerdanya. El seu representant diu que procuraran estar a l'alçada d'Ocejá, ja que la festa ha estat completa i ben organitzada, alhora que reivindica, com tothom, una sola Cerdanya. L'acte acaba amb un visca a Cerdanya corejat per tots els presents.

A mi em crida l'atenció la diglòssia de la gent del país: tots parlen entre si en francès malgrat saber el català. No semblen gaire sincers a l'hora de reivindicar una comarca sense fronteres i amb un únic idioma comú, el que hi havia, ai las!, abans del 1659.

(13 setembre 1992)

Aquestes festes de Nadal està fent un temps esplèndid a la Cerdanya. A desgrat de les muntanyes nevades, no fa gaire fred, el cel és serè i cap al migdia s'està força bé. Fins i tot millor que alguns dies de Setmana Santa o de finals de primavera. Cal aprofitar aquest bon temps, sense neu ni glaçades a les valls, per donar un tomb per la magnífica plana ceretana, ara solitària i tranquil·la, plena de grocs, ocres i morats esplèndids.

La diada de Sant Esteve se celebra a Llívia la cloenda del cicle de concerts del desembre que va començar el passat dia 5. Ara els concerts són gratuïts, i si bé no tenen la categoria dels de l'estiu, la seva qualitat general és força remarcable. Com és el cas del que s'ha realitzat aquesta tarda amb un concert d'orgue (Jordi Vergés) i trompeta (Daniel Villette). A remarcar les peces dels grans mestres, Albinoni, Bach, Vivaldi i Händel, i també *La Pastoral*, cançó i dansa per a orgue de Mompou que ens ha entusiasmat.

A l'església de Llívia avui només hi havia un centenar de persones, la majoria francesos, o nord-catalans, per a ser més precisos. Val a dir que al carrer fa fred i que estem enmig d'unes festes molt familiars. En acabar el concert saludo en Josep Vinyet que em fa un esbós del proper festival d'estiu, pràcticament enllestit a excepció del concert del dia de Santa Maria. En relació al d'aquest any només repetiran l'orquestra de cambra Franz Liszt, però reforçada amb 23 músics i amb els solistes Jean Pierre Rampal i Claudi Arimany, els grans triomfadors de l'edició d'enguany, els únics que van aconseguir exhaurir totes les localitats en un any que no ha tingut el nombre d'espectadors habitual, qui sap si per la ressaca olímpica Barcelona '92.

La presentació del festival de l'any que ve anirà a càrrec del catalanòfil Til Stegmann. Després la seva muller, la mezzosoprano Pante Rinha, hi farà un concert acompanyada a la guitarra per Wulfin Lieske.

Encara li faig una altra pregunta a en Vinyet: ¿Què passa amb *Rufaca*, la revista de la Cerdanya, que des de l'estiu que no surt? *Rufaca* és una revista cultural força ben feta que apareix cada mes i informa de totes les coses interessants que passen a les dues bandes de la ratlla fronterera. És un nexa d'unió i de catalanitat que no es pot deixar perdre de cap manera, donada la precarietat de mitjans de comunicació en català, sobretot a l'Alta Cerdanya.

En Vinyet es desespera perquè ho atribueix a crítiques i baralles internes entre alguns dels membres de la redacció més que no pas a problemes econòmics. Sembla mentida que mentre tan poca gent llegeix i escriu a la premsa comarcal, els pocs que en fan, per acabar-ho d'adobar, encara es barallin entre ells. Pocs i mal avinguts. A tot arreu veig que passa el mateix. No canviarem mai.

(26 desembre 1992)

Evocació breu de Joan Oliver

Joan Blanquer i Panadès

No ho dic jo. Ho va dir Joan Oliver: “El poeta és, abans que tot, un home, després un ciutadà, i després un poeta”. Jo voldria dir avui i aquí no pas més de quatre coses sobre l’home i el ciutadà que ell va ser. Penso que cal fer-ho perquè sobre el poeta, l’autor teatral, el traductor i el periodista que també era, han estat dites moltes coses i sempre ben dites, però en canvi, ben poques i encara, com una mica de passada, sobre l’home i el ciutadà que fou. D’aquí ve que, lamentablement, per molta gent sigui considerat només com un humorista —càustic, mordaç, corrosiu, això sí— però quasi sempre divertit, cosa que constitueix un greu error i, a més a més, una total injustícia. Perquè l’home i el ciutadà Joan Oliver era molt més que això, era aquell que, per exemple, deia que “si visquéssim en un temps arcàdic, en una societat governada per una justícia si més no aproximada, fórem lliures de cantar les fagedes o els núvols de cotó fluix esfilagar-sats; però no —continuava tot seguit— que vivim en un món en via de descomposició natural i moral o al caire d’una catàstrofe de dimensions més que planetàries”. I és que, com afirmava Joan Triadú, Oliver era “com un predicador civil de causes humanes ben difícils” les quals va defensar sempre amb la més irreductible i tossuda dedicació personal.

“Fill d’una família d’upa i amb cabals i terres”, com ell mateix en un vers s’havia qualificat, semblava complaure’s evocant algun cop la seva felicitat infantesca. I en deia: “Tot era natural. Tot era ric al meu entorn. Al peu de la cascada gran, de pedra tosca —amb molsa, creixens, picardies—, i dalt una petita balma amb una Verge blanca i blava hi havia un bassiol amb peixos de colors”.

La joventut va ser també per ell una època daurada: les facècies i els escàndols de la “Colla de Sabadell”, sí, però també la de les realitzacions més serioses i importants: la col·lecció de “La Mirada”, l’Associació de Música i, encara, la seva intervenció al *Diari de Sabadell* dels millors temps. I, sobretot, la seva consagració com a poeta personalíssim, primer amb la publicació de *Les decapitacions*:

“Home alt en cambra petita
prepara navalla i tub.
S’afaita, mes no s’ajup
i el mirall el decapita.”

Nota: Conferència pronunciada per Joan Blanquer el dia 11 de desembre de 1989 amb motiu de l’acte de lliurament del III Premi Pere Quart d’Humor i Sàtira, i publicada en un opuscle per l’Ajuntament de Sabadell el 1996, desè aniversari de la mort de Joan Oliver.

I poc després amb la de *Bestiari*:

“L’home voldria tenyir
les teves ales de sang.
No et paris colomí blanc.
No paris blanc colomí.”

Durant la revolta militar del 1936 i les tràgiques convulsions que se’n van derivar, Oliver, un d’aquells nois classificats com de “casa bona” de Sabadell, no surt del país com van fer molts, sinó que s’hi queda, per continuar servint-lo. I ho fa col·laborant en la creació i el funcionament de la Institució de les Lletres Catalanes i la dels Serveis de Cultura al Front, i en la represa de la *Revista de Catalunya*, entre altres coses; fins que es produeix l’esfondrament total i comença l’exili. És llavors quan diu: “A Catalunya deixí el dia de ma partida mitja vida condormida...” Era perquè sabia que la deixava:

“Sola, malalta, esparracada, muda,
un altre cop, encara jove, esclava.”

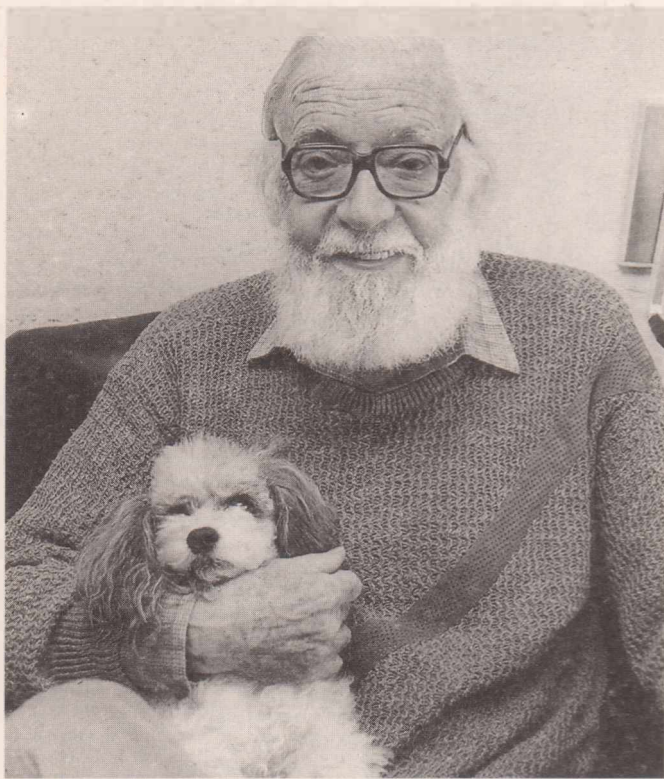
A l’exili llunyà caldrà, abans que tot, trobar com sigui la manera de poder viure. També, i amb un nou alè, poder tornar a servir el seu país, ara oprimat i més enyorat que mai, i l’única manera de fer-ho des d’allí és en el camp de la cultura: escriure i editar revistes i llibres. És a Santiago de Xile on, el 1947, publica el seu *Saló de tardor* amb les seves “Corrandes d’exili” tan conegudes:

“Una nit de lluna plena
tramuntàrem la carena
lentament, sense dir re...”

Però el desig d’un retorn es feia cada dia més intens, més irresistible. Ell mateix ho confessaria després: “Jo era l’enamorat a ultrança que es marfonia en el desig del retrobament.” En acomiadar-se de Francesc Trabal, que no compartia la seva decisió de tornar i n’hi feia greus retrets, i al qual ell havia qualificat d’“amic entranyable, company de totes les hores, germà d’elecció”, ho va fer sense una abraçada ni una estreta de mà però, —ho explicava després d’una manera clara i senzilla— “tots dos teníem els ulls humitejats”.

Ocasionalment un dia em confessava que encara duia el record de Trabal —he retingut les paraules— “com una espina clavada al cor”. I devia ser veritat perquè ell era un home d’una sensibilitat singularment afuada tot i que semblava com si això li fes una mica de nosa i procurés sovint disfressar-ho, emmascarar-ho amb una capa d’escepticisme com més espessa millor.

Joan Oliver (Pere Quart)

Quan arriba a Catalunya el 1948, el reflux que comporta la tornada i la crua realitat quotidiana s'agregen amb la proximitat de la vellesa. Però, home engatjat, escriptor compromès, amb la seva presència personal sempre dona testimoni del seu suport a qualsevol iniciativa que representi un acte de servei al país o a la causa de la llibertat, sense fer gaire cas de si li pot ocasionar la pèrdua de la pròpia llibertat, cosa que va succeir més d'una vegada. Escrivia llavors: "Altrament em posa malalt pensar que algú pugui creure que la meua fe ha estat destruïda. Em resisteixo aferrissadament a fer de ruïna".

Jo el vaig conèixer personalment quan feia poc que havia tornat de l'exili i va ser arran d'un intent, al capdall fallit, de dedicar-li un senzill homenatge al Centre Excursionista de Sabadell en ocasió de la cloenda d'uns cursos de català que hi donàvem d'una manera clandestina. Ho havia acceptat molt content i crec que puc afirmar que fins i tot amb una il·lusió ben autèntica, sens dubte davant la perspectiva d'un cert retrobament amb el seu Sabadell. No va poder ser perquè per a l'entitat que ens acollia era un risc massa greu. (Érem tot just al començament dels anys cinquanta.) Però pocs anys després, el 1960, la represa de contacte amb la seva ciutat es realitzava plenament, ara amb motiu d'haver resultat guanyador del premi literari Pere Martí i Peydró convocat per la Fundació Bosch i Cardellach, amb un conjunt

d'evocacions de la seva infantesa en l'ambient sabadellenc de principis de segle.¹ A l'hora de dir unes paraules de regreïament durant l'acte públic que es va fer al saló, avui inexistent, de la "Sagrada Família", de la Caixa d'Estalvis, Oliver va haver d'esforçar-se a dissimular la seva emoció. A partir de llavors, tot i que continuava residint a Barcelona, els seus contactes amb Sabadell van sovintejar i ja no es van interrompre més.

Si a partir dels anys seixanta la veu del poeta va endurir-se i, curiosament, va centrar-se en la sàtira contra la classe social de la qual ell mateix provenia, penso que va ser principalment perquè l'home que era el poeta, en reincorporar-se al país que durant els nou anys del seu exili havia enyorat i, fins i tot, potser, sublimat, per força havia de topar amb unes realitats ben aspres i depressives, que li feien esmentar amb mots com "mesquineses, deslleialtats, vanitats i grolleries" les formes de la vida catalana d'aquell temps. I encara caldria tenir en compte la lluita contra la censura que va perjudicar tant les seves possibilitats d'escriptor. Tot això ell ho resumia dient-ne "mals temps" i afegia que era davant els mals temps imperants aleshores quan més es refugiava en la ironia i el sarcasme que, d'altra banda, "eren la sal que ens preservava de la presumpció i, fins i tot, de la degradació".

Fidel a ell mateix, va esforçar-se sempre a ser un home lliure, independent de tota convenció establerta i, sempre també, a evitar de caure en els servilismes. D'ací que no vagi acceptar una distinció institucional que li havia estat concedida, i que quan algú li va retreure perquè no havia rebutjat un premi, institucional també, que abans li havia estat atorgat, va respondre: "Perquè aquells diners els necessitava i els honors no."

Sota el pes dels seus vuitanta anys, les seves espatlles —fins no fa gaire, amples i vigoroses— comencen a encongir-se i, altrament, els seus versos es tornen menys durs, menys depressius, m'atreviria a dir més serens. Deu ser que ara ja no li cal refugiar-se en la ironia sinó en els bons records que defineix com "somnia verídics, viscuts, que ens ajuden a sobreviure, sobretot en la vellesa".

Encara que hagués dit el que va dir a Joan Maragall i, potser, perquè Sabadell era el poble que era, ell l'estimava aquest poble, jo diria que tendrament, i per això devia voler ser-hi enterrat, a la tomba familiar, que era, en paraules d'ell mateix, "la sola terra que de tantes avui encara em resta."

¹ Text editat posteriorment a: Joan Oliver, *Temps, records*. Pròleg de Pere Calders. Fundació La Mirada. Sabadell, 1991.

ARTILLETRES - Any XII - Núm. 27 - Setembre 1998
Direcció i coordinació: Josep Ramon Recordà
Col·laboren en aquest número: Joan Lleixà, Josep Ricart, Miquel Descot, Antoni Carbonell, Rita Culla, Josefina Llauredó, Àngel López Luna, Albert Antonell, Josep Arderius, Antoni Costa, Josep Ramon Recordà i Joan Blanquer.

Edita: Artilletres
Av. Josep M. Valls, 35 - 08211 Castellar del Vallès
Imprimeix: Castellargraf, S.L.
Dipòsit legal: B. 14.427 - 1986
Portada: Joan Lleixà, *Tosca. Reflexos* (detall)
Preu d'aquest número: 1.000 ptes.
Preu de subscripció any 1998: 2.000 ptes. (2 núms.)

La cultura es mereix el nostre màxim interès

Potenciar la cultura és potenciar la
creativitat, la convivència, el progrés
i tot allò que enriqueix una societat
moderna i avançada.

Al Banc Sabadell, la cultura ens mereix
el màxim interès.

BancSabadell

*Us desitgem
una molt bona*
FESTA MAJOR
1998

CTRA. SENTMENAT, 80
Tels. 93 714 30 18 - 93 714 30 78
Fax 93 714 20 96
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

CARNICÉ

Del 5 al 20 de setembre de 1998

Sala d'Exposicions
WATTS·ART

Feiners, de 2/4 de 7 a 2/4 de 9 de la nit
Festius, de 12 a 14 i de 18 a 21 h
Sant Pere d'Ullastre, 9 - Tel. 93 714 55 71
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

COPISTERIA

ROCABERT

La teva samarreta
amb la teva foto
a tot color per només:

FOTOCÒPIES EN B/N I COLOR
INVITACIONS PER A CASAMENTS,
BATEIGS I COMUNIONS
PLÀNOLS I PLASTIFICACIONS
ENQUADERNACIONS
SERVEI DE FAX
AUTOSERVEI (5 Ptes.)

Major, 12 - Castellar del Vallès - Tel. 93 714 46 67

JOSEP A. RODRIGUEZ
ROGER DE LLURIA, 4
Castellar del Vallès

7143115
929813567

Corbats d'alumini,
portes, persianes,
mampares de bany,
vidre amb aïllament tèrmic

AMIGÓ

MATERIALS PER A LA CONSTRUCCIÓ

Ceràmiques i gres
Dissenyem el seu bany per ordinador
Hidromassatge i hidrosauna

Carrer Itàlia, s/n - Tel. 93 714 74 04 - Fax 93 714 52 21
Pol. Industrial Pla de la Bruguera - 08211 Castellar del Vallès

EUOLLAR®

LI COMPRA EL SEU IMMOBLE

SERIETAT, GARANTIA, SEGURETAT,
EXPERIÈNCIA, EFICÀCIA,
PROFESSIONALITAT

No són paraules, són fets!!
I si no truqui:

93 714 47 47

Euollar -Ctra. Sentmenat, 48- Castellar del Vallès
<http://www.euollar.com>

construcciones
Antonio Ramirez, s.l.

Ctra. de Sentmenat, 74, baixos
08211 Castellar del Vallès
Tel. i Fax 93 714 61 55 - Mòbil 929 72 69 69

- Betes i fils, botons, entre teles, *hombres*, agulles...
- Llenceria íntima per a la dona
- Moda bany
- Roba interior per a nadons, nens, dona i home
- Regals i complements

Sala Boadella, 25 - Tel. 93 714 79 02
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

ATLÀNTIC

Carrer Major, 120 - Tel. i Fax: 93 714 78 03
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

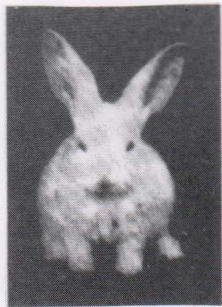
Jordi

casa Germans Masaguer, S.L.

Joieria - Relotgeria - Objectes regal

Barcelona, 11 - Tel. 93 714 55 95
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

Pascuet

Bar-Restaurant

FRUTOS

CASA PIONERA
DEL
CONEJO AL AJILLO

Lleida, 12 - Tels. 93 714 64 49 - 93 714 26 31
CASTELLAR DEL VALLÈS

CAL SANS

Sant Jaume, 17 - Telèfon 93 714 53 40
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

F A R M À C I A

M. DOLORSIROS

AVDA. SANT ESTEVE, 71 - TEL. 93 714 50 25
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

NUVIES

V. Sant Esteve, 112-120

Tel. 93 714 47 60

CASTELLAR DEL VALLÈS

IMMOBILIÀRIA / ENGINYERIA / CONSTRUCCIÓ
C/ Clavé, 7 - Tel. 93 714 52 85 - Castellar del Vallès

SERVEI A
DOMICILI Tel. 93 714 33 77

Castellà Canudas

LLUM- FORÇA - AIGUA- CALEFACCIÓ

Clavé, 11 D - Tel. 93 714 59 06
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

ELECTRÒNICA MTV

SERVEI TÈCNIC TV color - Vídeo - Hi-Fi (totes marques)
DISTRIBUÏDOR OFICIAL DE:

Venda i recàrrega de targetes actives

INSTAL·LADOR

OFICIAL DE:

Informàtica, accessoris, recanvis, reparació d'ordinadors i monitors
Barcelona, 12 - Tel. 93 714 22 53 - Castellar del Vallès

CM62
INFORMÀTICA

TOT
PER A LA
INFORMÀTICA

Connecta-t'hi!!

www.castellar.com/cm62
e-mail: cm62@redestb.es

Carrer Major, 62 - Tel. 93 714 66 66
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

Major, 54 • Tels. 93 714 54 38 - 93 714 28 20
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

AUTOCARS

Raya,

SERVEIS DISCRECIONALS, EXCURSIONS
SERVEIS A FÀBRIQUES I COL·LEGIS

Sala Boadella, 3 - Local 1
Tel. 93 714 20 00 - Fax 93 714 22 76
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

JUGUETS - ESPORTS - PAPERERIA
TROFEUS ESPORTIUS - REGAL INFORMAL

STOP

Major, 56-58 - Tel. 93 714 60 55
Ctra. Sentmenat, 78 - Tel. 93 714 28 74
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

MARIA CARME

Girbau

Bijuteria - Complements - Regals

Passeig, 87 - Tel. 93 714 27 81 - Castellar del Vallès

FLORES

PONÇ

JOSETTE DE HENAU
Florista

Montcada, 6-8 - Tel. 93 714 21 93
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

AUTOVAT, S.A.

SERVEI OFICIAL

OPEL

Exposició i vendes: Dr. Pujol, 2 - Tel. 93 714 87 53
Taller: Terra Alta, 11 (Can Carner) - Tel. 93 714 33 85
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

TALLER VILA CLARA, S. A.

Agència **RENAULT**

Passeig, 72 - Francesc Layret, 41
Tels. 93 714 51 91 - 93 714 24 38 - Fax 93 714 86 52
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

AVM CASTELLAR, S. L.
*compra-venda
d'automòbils i accessoris*

Priorat, 12
Pol. Industrial Can Carner Tel. 93 714 24 45
CASTELLAR DEL VALLÈS Fax 93 714 23 97

Bar
Restaurant
FÍSICA

Dissabtes:

**Bufet lliure amb espectacle i ball de saló
(Bufet lliure: 2.500 ptes.)**

Diumenges i festius seguim oberts amb les nostres especialitats: carns a la brasa, conill al *ajillo*, *brochas* de marisc...

Pol. Industrial Pla de la Bruguera- C/ Garrotxa, 36
Tel. 93 715 92 14 - CASTELLAR DEL VALLÈS

Us convidem a viatjar amb nosaltres...

Sala Boadella, 3 - Local 1
Tel. 93 714 20 00 - Fax 93 714 22 76
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

Cal Sala
l'autoservei

Ctra. de Sentmenat, 29 - Tel. 93 714 59 34
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

Tintoreria i Bugaderia

**SANT
ESTEVE**

Horari: De 7.30 a 20.30 h. Dissabtes: de 8 a 14 h
Av. Sant Esteve, 76 - Tel. 93 714 74 13
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

MARTIN-ESTANC

TABAC - DIARIS - OBJECTES DE REGAL

REVELAT DE FOTOS EN 30 MINUTS
Gratis un rodet per cada revelat

Av. Sant Esteve, 29 - Tel. i Fax 93 714 59 72
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

DE COLOR VERD

Cra. de Prats, km 8,8, direcció St. Llorenç Savall
Davant entrada Airesol B
Tel. 93 714 75 07 - Castellar del Vallès

CENTRE DE JARDINERIA

Venda de tota mena de plantes
Disseny, construcció i manteniment de jardins
Neteja de parcel·les i boscos

**Centre Dietètic
i Nutrició**

**TOT EN ALIMENTS NATURALS,
INTEGRALS I HERBORISTERIA**

Av. Sant Esteve, 21 - Tel. 93 714 58 89 - CASTELLAR
Cremat, 11 - Tel. 93 788 54 32 - TERRASSA

PERARNAU
Assessoria

ASSESSORAMENT D'EMPRESES
FISCAL - LABORAL - COMPTABLE

Montcada, 21
Telèfon i Fax 93 714 84 02
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

**MOBLES DE CUINA
I BANY**

Marina

Botiga: Santiago Rusiñol, 31
Tel. 93 714 57 07
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

Restaurant

FRUTOS RAMÍREZ
CONEJO AL AJILLO

Dimecres tancat

Lleida, 8 - Tel. 93 714 58 90
08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

FARMÀCIA
Casanovas

Lda. Rosalina Ros Casanovas

Av Sant Esteve, 3 - CASTELLAR DEL VALLÈS

Tel. 93 714 33 76

Ajuntament de
Castellar del Vallès

j. valveras

d

diverteix-te

bal

la n

bona

l

e

sta

1998

11¹²13¹⁴
setembre

Major

PERE ROCA I ROUMENS / ARQUITECTE

CATALUNYA, 99 BAIXOS / Tel. 93 714 61 05 / 08211 CASTELLAR DEL VALLÈS

**S'ho
mereixen
tot**

Estudis per als fills
Reformes a la Llar
Vacances diferents
Electrodomèstics, Cotxe nou
Mobiliari, Viatges, Màsters,
Celebracions especials
i tot el que desitgis...

C R E D I - F O R Ç A

PRÉSTEC PERSONAL DE CAIXA PENEDÈS

Interès nominal *

6'90%
...i no paguis de més!

El Credi-Força és un producte fet a mida
i creat perquè no paguis ni una pesseta de més.
Dit i fet, vine a qualsevol oficina de Caixa Penedès
i tindràs, a l'instant, el millor préstec del mercat.
Perquè els teus s'ho mereixen tot!

Caixa Penedès

* Interès nominal 6'90%. Exemple per 1.000.000 de pts. a 6 anys quota mensual de 17.001 pts., TAE 777 % amb comissió d'obertura.